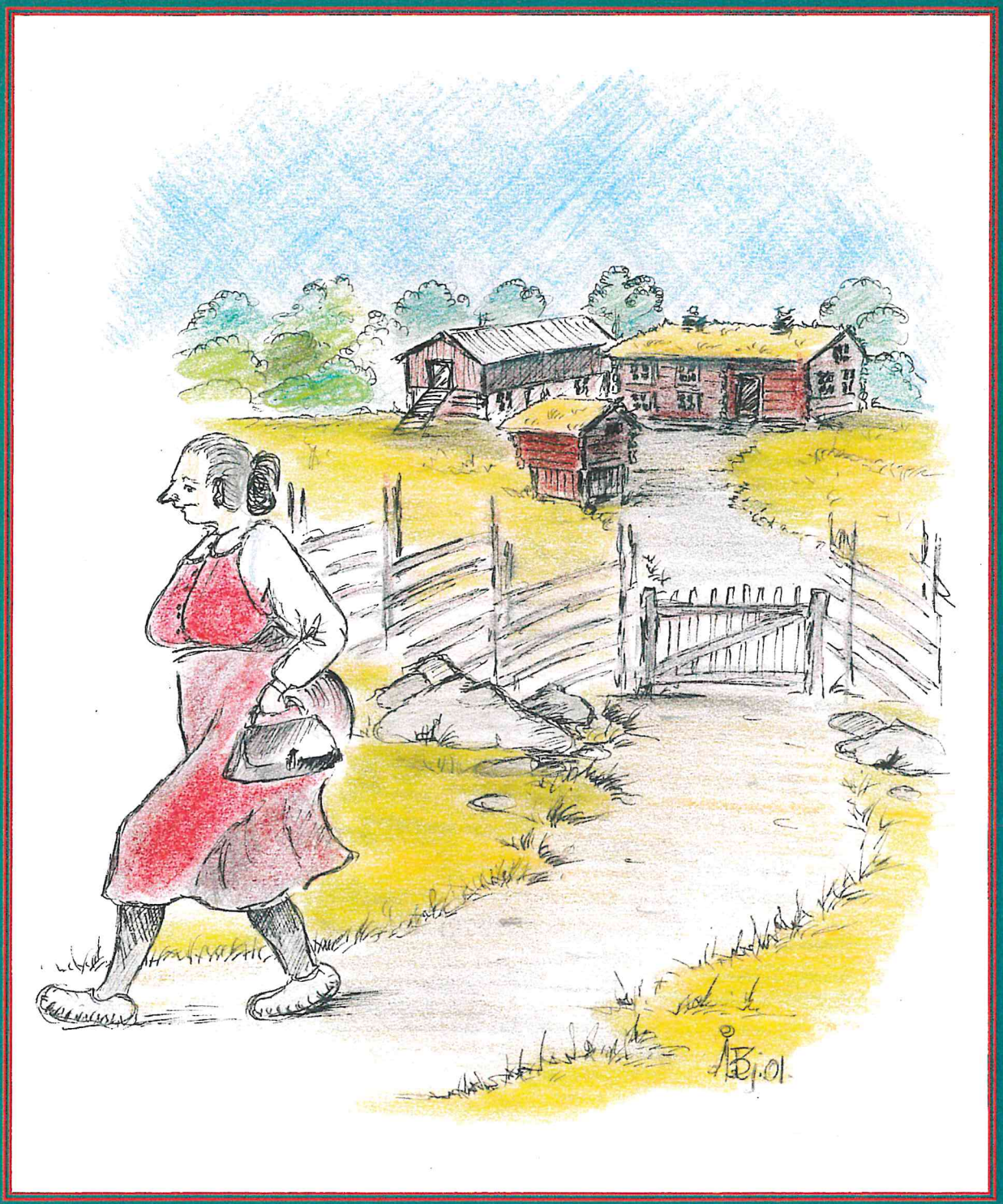
Oppunder fjellbandet 2001

Min trøst – alles trøst

◆ Av: Ellin Brattås

Mitt sinn det skifter ofte –
som været her omkring,
den eneste forskjellen –
jeg får ikke ukens værmelding.

Så jeg overraskes ofte
av stormer i mitt sinn –
men like ofte blåser
en sommers varme vind.

Så har jeg gråe dager –
da skodda ligger tjukt,
og noen dager varmer vårsol,
og gjør mitt sinn så mjukt.

Når angsten gjør sitt inntog,
da blir det vinterkaldt,
og jeg kan føle drønnene
av tordenvær som smalt.

Men innerst i mitt sinn –
jeg vet med sikkerhet,
engang blir det væromslag,
det er noe alle trøstes ved.

Oppunder fjellbandet 2001

Hefte nr. 23
Utgiver: Holtålen kommune
I redaksjonen: Eva Eggen Angen, Harald Sundan, Eli Sesseng, Gudbrand Grøt
Illustrasjoner: Åse Bjerkestrand

INNHOLD:

Eystein Angen: En takk fra Cuba 2
Marit Heksem: Johan Hagen og jentene 3
Eystein Angen: Ålbygger jobber gratis på Cuba 4
Lillemor Prytz Bollingmo: Den gamle fjellhagen 5
Ege: Da ålbyggene danset polsdans – i grå vadmelsbukser og røde undertrøyer 6
Gudbrand Grøt: 100 år siden starten – av Aalen og Holtaalen telefonsamlag 8
Ole Kirkbakk: 'N Spjelle – Ole Hegseth 1846–1918 11
Odvar Holden: Ole A. Holden 12
Gudbrand Grøt: 100 år – Lars Solandsli 13
Gudbrand Grøt: Ole Svendsen Nysetvoll 14
Oldfund 15
Arne Espelund: Mysteriet på Fremmervollen 16
Klaus Lillevold: Ålbyggen – Ålbyggplassen – Ålbyggsetra 18
Kjellingdalskjørkja 20
Molly Gjersvoll: Hjembygdas vår 21
Per H. Kulbotten: Stor-Magli 22
Lillian Holden: Den heldige generasjonen? 24
Martin Åsvold: Stasjonsbyen ved Eidet 1877–1975 25
Ole Gunnar Folde: Ætte'rakst oppi Skansa 26
Arnulf Nordgård: Seterbudeiene ved Hersja 29
Ole Gunnar Folde: Minnebok om Halvard Bakås 30
Aud Mikkelsen Tretvik og Leif K. Bårdstu: Killingdal og the Bede 31
Arnljot Eggen: Det tyske Armfeldttog i vestfjellene 34
Ellin Brattås: Midtveis i livet 35
Klaus Lillevold: I måssåfjella 36

Pris kr 60,-

Grafisk Produksjon: Røros-Trykk As

En takk fra Cuba

Skoleklasse på Cuba.

◆ Av: Eystein Angen

Appelsinplukking under tropisk sol var en alternativ måte å feire jul og nyttår på. Sammen med 130 europeere deltok jeg på vinterens arbeids- og studiebrigade på Fidel Castros røde øy.

To ganger i året arrangerer Norsk-Cubansk forening brigader på Cuba. Opplegget er innholdsrikt og lærerikt. Mye kunne vært skrevet om det en har opplevd, men jeg skal her konsentrere meg om det cubanske skolevesenet.

Vi var noen lærere som hadde fått fritak fra det ordinære programmet til å besøke den lokale skolen. Vi overleverte gaver, og underviste cubanske skolebarn i hode, skulder, kne og tå på norsk. Ryktet gikk om vårt besøk, og vi ble invitert til de fleste klassene. Der ble vi underholdt med sang, dans og kjærlighetsdikt.

Vi hadde flaks, for denne dagen 22. desember, var lærernes nasjonale festdag. Castro har på linje med helse satset på skolen, og lærerne er en meget respektert yrkesgruppe. (Cuba er også en "eksportør" av lærere og kunnskap til flere latin/søramerikanske land.) Foreldrene hadde tatt med kaker, og de skulle feire seinere på dagen.

Etter barnehagen starter barna på førskole når de er fem år. Så følger seks år på barneskole, tre år på ungdomsskole og tre år på videregående. Alt er gratis! Også universitetet er gratis. Studentene låner skolebøkene, for så å levere dem tilbake etter endt utdanning. Studenter får ikke ta lønnet arbeid, da de skal prioritere utdanning først.

På barneskolen kan det være opptil 35 barn i en klasse. Dagen starter kl. 08.00 og slutter 16.30. De har fem timer tidlig på dagen, for så å ha en 2-3 timer etter en pause midt på dagen. De får gratis lunsj på skolen, og de har et meget detaljert karaktersystem allerede på barneskolen. På Cuba har de "eliteskoler" for barn med talent innen sport, dans og kunst. Disse skolene ligger i Havanna, og elevene starter i femårsalderen.

Cuba har et solidarisk lønnssystem. Det betyr at det ikke skal være for stor avstand i lønn mellom topp og bunn i samfunnet. Alle yrker er verdsatt og ansett som viktige i samfunnshjulet. Det sies at Castro ikke tar ut lønn til seg selv.

En lærer som har fem års universitetsutdannelse tjener gjennomsnittlig 280 pesos (ca. 130 kr) i måneden. En nasjonal komite bestemmer lønna til yrkene. Det er en årlig metodisk vurdering av alle lærerne, av inspektører fra andre skoler. Denne vurderingen skjer i klasserommet. Ut i fra resultatet vil en lokal komite fastsette din lønn. Hvis du er en gjennomsnittlig lærer får du standardlønn, men er du en superlærer kan du få opp til 380 pesos (ca. 190 kr). Dette systemet fungerer fordi alle vil ha mer i lønn, og de hadde ingen beten-

keligheter med det. Også andre offentlige yrkesgrupper hadde samme type lønnssystem. For eksempel tjener en overlege ca. 200 kr i måneden. Cubas solidariske lønnspolitikk er truet av ufaglærte og turismen. Når en som bærer kofferter på et hotell tjener det mangedobbelte av en i det offentlige (og i tillegg i dollar), skjønner vi at solidaritetstanken blir utvannet. Misnøyen på Cuba går nettopp på det at folk ser at klasseskillene øker, og at målene for revolusjonen ikke blir fylt.

Alle lærerne hører til utdanningsdepartementet. De har ikke noe tillitsvalgt system, men de har en lokal leder fra kommunistpartiet på skolen. Alle arbeiderne på Cuba er med i Confederation of all the workers som har drøftinger med partiet før nye ordninger kommer.

Ingen har streikerett på Cuba. Lærerne kan snakke med sine rektorer og skolestyrer, hvis de har noe på hjertet, og da får de som regel viljen sin.

Jeg var på skolen, Augusto Cesar Sandins, siste skoledag. Alle elevene var samlet ute, og utmerkelser til de flinkeste elevene i de ulike fagene ble delt ut. Etterpå skulle elevene ha ute-disco! Jeg var med på avslutningen i klasserommet til en femte klasse. Utrolig interessant, og forskjellene fra Norge er store! Den første uka i sommerferien skulle elever, lærere og foreldre ha dugnad på skolen! Den skulle vedlikeholdes og gjøres klar til høsten. Donasjonen ble delt ut blant lærerne, og de var utrolig takknemlige, da de ikke hadde sånt utstyr fra før.

Den 24. juli var jeg med lærerne fra denne skolen på en protestmarsj mot USA. Utrolige 1,2 millioner cubanere samlet seg i Havanna, og gikk i marsj forbi USAs ambassade! Folk danset og sang, mens cubanske flagg og faner bølget så langt en kunne se.

Mange føler solidaritet med det cubanske folk. De er et generøst folk, selv om de mangler det meste av det vi nordmenn tar for gitt. Men cubanerne sliter, og mye av skylden kan legges på USAs blokade. USAs politikk er preget av prestisje, men cubanerne vil ikke gi opp revolusjonen. De vil aldri godta en intervensjon av USA. Derimot er de selv like spent som resten av verden, på hva som vil skje etter at mannen med skjegget kaster inn sitt røde håndkle.

Cuba har negative sider som alle land, men har kanskje flere positive sider som vi i den vestlige verden har mistet i jaget etter gullkalven.

Jeg takker igjen for støtten fra NLT og fra alle de som kom på "Cuba-festen" den 18. mai. Pengene ble brukt til medisiner og matematisk skolemateriell.

Viva Cuba!

Johan Hagen og jentene

En dag jeg satt og bladde i min gamle album, der det bare er svart/hvitt-bilder fikk jeg øye på et bilde av oss jentene sammen med Johan Hagen fra Trøndelagen. Det var ikke så morsomt å bli fotografert sammen med en gammel mann. Det er ikke sikkert han var så gammel, men vi syntes nå det. Hagen gikk litt foroverbøyd, men da bildet ble tatt rekte han ut ryggen og sto i stram giv akt. Jentene på bildet er Målfrid Bjørgum (Volden), hun var på besøk sammen med sin mor Kirsti, Marit Bjørgum (Heksem), foran står nabojentene Unni Nysetvold (Rognes) og Birgit Nysetvold (Brekken). Målfrid har den tids moderne lue med hard skjerm. Legg ellers merke til at alle jentene har skjørt. Olabuksene var ikke kommet enda.

Ønsker alle lesere en god jul.

Marit Heksem

Ålbygger jobber gratis på Cuba

◆ Av: Eystein Angen

Appelsinplukking under tropisk sol, var en alternativ måte å feire jul og nyttår på. 65 nordmenn deltok på vinterens arbeids- og studiebrigade til Fidel Castros røde øy. Vi har stor respekt for det Castro har utført. Han virker deltakende i cubanernes hverdag. Leiren ligger ca. tre mil fra Havanna. Nordmenn, svensker, finner, dansker, engelskmenn, belgiere og cubanere bor, jobber og fester sammen. Det er varmt, vakkert og eksotisk. Så langt øyet rekker er det sitrusplanter, åkrer og planter å se i det småkuperte landskapet. Hver dag våkner brigadistene kl. 05:45 når sangen "Guantanamera" spilles over høyttaleren. Etter en sparsommelig frokost, spaserer brigadistene ut på appelsinlunden for å høste frukter.

Alternativ ferie

På markene er humøret på topp, og arbeidet er ikke hardere enn det en selv gjør det til. Vi bor på åttemannsrom. Det er fellesdusj som ofte mangler vann. Noen klager over maten, dusj og toalettforholdene. Men det går bra, likevel. Den største feilen en gjør er å sammenligne Cuba med Norge. Det er to forskjellige verdener.

Havanna

Det oser av musikk og folkeliv i de trange gatene. Store deler av byen er i dårlig stand, men de tilreisende sjarmeres uansett. Etter revolusjonen gikk pengene til å bygge ut landsbygda, og byene ble forsømt. I de trange gatene ruller gamle amerikanske 50-talls biler majestetisk rundt.

Tøff hverdag

Hverdagen er vanskelig for de fleste cubanere etter ti harde år, økonomisk sett. Cuba våknet til en blåmandag da Sovjetunionen gikk i oppløsning. 40 % av BNP gikk ned, og folket sultet de første årene. Cuba har levd under en 40 år lang handelsblokade av USA. I et nærmest desperat forsøk på å redde landet innførte Castro dobbeløkonomien i 1993, da han slapp dollaren løs i landet. Cubanerne får lønn i cubanske pesos, men mange varer kan kun kjøpes for dollar. En vanlig

Felix Savon og Eystein Angen hjemme hos Felix.

månedslønn på Cuba tilsvarer 10-15 dollar (85-130 kr). Året 2000 var første gang Cuba gikk i pluss igjen, takket være økende turisme.

USA

Vi føler solidaritet med det cubanske folk. De er et generøst folk, selv om de mangler det meste av det vi nordmenn tar som en selvfølge. Men cubanerne sliter, og mye av skylden må legges på USAs blokade. USAs politikk mot Cuba er kynisk, men cubanerne vil ikke gi opp revolusjonen. De vil aldri godta en intervensjon av USA! Landet har et godt helse- og utdanningssystem og infrastruktur. Motorveiene er av meget god standard. Vi ser ikke noe alternativ til ett-partisystemet her, fordi USA vil infiltrere seg om det ble åpnet for flere partier. Samtidig er det stor forskjell på Cuba og de tidligere Øst-blokklandene, og det går i Cubas favør. Siden 1970 har Norsk Cubansk forening sendt 25 brigader til Cuba. Siden den gang har over tusen nordmenn reist for å arbeide og lære om Cuba. Eller rett og slett av eventyrlyst.

Den gamle fjellhagen

Av: Lillemor Prytz Bollingmo. Ill.: Nina Catherine P. B. Rosvoldsve

Min mors velfriserte hage
har gitt seg friheten i vold,
i en grenseløs utfoldelse!
Lupinene blander sine farger
slik de finner det for godt
til et flagrende regnbuebånd
over busker og bed.
Kremfarget skogskjegg
troner som konger
har oppsyn med det hele.
Dens prinsebarn danner små riker
over alt!
Den klatrende humlen
klamrer seg
rundt ripsbærbuskene
som eføy på en herregårdsvegg.

De rosa tigerliljene
vet at de er vakrest av alle
og kneiser stolt
med kunstferdige blomsterhoder
- og holder avstand!
Blåklokker og prestekrager
er villere enn noen gang
og dekker plenen
med sin uhemmede dans
i sommerbrisen.
Rabarbraen i hjørnet
har mistet alt skamvett
og sender sine uskjønne
pæreformede barn
rett til værs på stive stengler!
Janteloven gjelder ikke lenger
i min mors gamle hage.
Alle kjemper om plassen
og mener å ha livets rett.
Men de groveste
og frekkeste vinner.
Tistler, og ekte stikkende bringebærkratt
tok knekken
på den siste duftende rosen!
Som en bråkende
ustyrlig jazzfestival
er sommerens tilstander
i min mors gamle hage....
Noen frigjorte sjeler
vil kalle dem vakker!

Da ålbyggene danset polsdans
– i grå vadmelsbukser og røde undertrøyer

Denne artikkelen sto i avisa Nidaros lørdag den 25. mars 1950.

Kristen Hov er Ålens eldste nålevende spillemann. Han har for lengst levert dansemusikken over til sønner og yngre karer, men jeg klunker da ennå litt på fela, og da strømmer minnene på så jeg blir våt under øyekvarmene, sier han. Ellers er Kristen mye av en humorist og har et flytende talent som forteller.

– *Når begynte du som spillemann, Kristen?*

– Ja, det var nok ikke i går. Jeg er født i 1873 og var åtte år da jeg satt framfor åren heime i Nordistu Hov og laget mine første buedrag, men det gikk nesten av seg sjøl. Polsene smalt som kåte, gnistrende kattunger over strengene, og for å være kar la jeg inn en liten ed i spillet, men da kastet far både fela og meg opp i vedroen.

– *Men du fortsatte likevel?*

– Tja det lå vel i blodet. Fela hadde jeg fått av morbror min, Per Vårhus i Hessdalen. Han spilte i nesten alle brylluper fra Borren til Langlete, og da han mente

jeg hadde "spellmannshuggu" tok han meg med seg for å lære opp et nytt emne. Det var en stri jobb å være spillemann. Derfor sa Vårhusen ofte til meg; – E e så gla før at du vart me me, Krestengut, men e va da bare en rysspørv, sju.

– Hvor lenge varte disse bryllupene?

– I den tiden? Hoi – de rakk fra torsdags morgen til søndag kveld. Ja, det hendte at dansen fortsatte utover hele mandagen. Helst omkring Sankthans holdtes de i rekke i uke etter uke. Ofte spilte Vårhusen og jeg fortløpende en hel måned. Da kom far etter meg og spurte når jeg hadde tenkt å sjå hematt.

– Spilte dere bare pols?

– For det meste, bare en og annen reinleder i blant. Alle kunne danse pols, og helst var de gamle hessdølene som galne etter å snu seg. Best husker jeg Ingebrigt og Børre Gjersvold som de sprekeste stordanserne i Hessdalen.

– Gikk dansen i ett både natt og dag?

– Ja, det var om lag som å slippe vatnet på en kvernkall. Først måtte alle danse med brura, men så slengte gubbene frakker, vester og hatter og hvirvlet løs i grå knebukser, røde undertrøyer og knirkende polkastøvler så støvet ble liggende som en snøskavl over spillemennene. Slik satt vi i dager og netter på rad og måtte lure oss til en høneblund på morgenkvisten.

– Da ble det vel gjort kast og laget mange slags kruseduller?

Kristen storler; – Hå-hå. Du skulle ha sett hessdølene! De spente opp i slindene, slo seg på hælene og ropte tjo! Kjerringer og jenter svirret rundt så stakkene sto som utspilte paraplyer omkring dem. Skjenken eller den sterke bryllupsponsen stimulerte dansen, humøret og ofte gemyttene. Det kunne bli kranglet om en skogteig eller en markaslått, og det endte ofte med slagsmål, så vi måtte ta felene og rømme ut, og det hendte at Vårhusen sprang med meg i armene. Haltdalingene var leie til å knabbes den tiden.

– Når begynte du å spille på egen hånd?

– I 14-årsalderen spilte jeg i bryllupet til Per Myren helt alene. Den sommeren jeg skulle konfirmeres, fikk de meg til å spille i en oppsøttu, og der gikk det litt vilt for seg. Presten Mohr fikk vite det. – Nå kan jeg ikke slippe deg fram, Kristen, sa han. Da ga jeg ham to kroner av spillepengene. – Hvem har gitt deg pengene? spurte Mohr. – Far, sa jeg. Da slapp jeg fram! Presten var glad i penning, men han skulle bare ha sett hvor de kom fra!

– Synes du at musikken og takten i de gamle polsene har holdt seg uforandret mellom de yngre spillemennene?

– Pøh! Nei, langt i fra. Det blir nok stor forskjell. Vi som begynte å spille for 70 år siden, kjente ikke til noter. Vi lyttet og lærte av eldre spillemenn som så atter hadde tatt toner, grep og takt etter "spelemannshugguer" og storspillere som Jon Skogås i Hessdalen og Anders Kolbottn i Ålen. Gamlekarene spyttet og svor når de hørte notemusikk. Slåttene skulle spilles i jevn, sirlig takt og tonene måtte være uforfalsket ren. Helst måtte vi spille korte slåtter for at de gamle andpustne bersene ikke skulle kveles. Men vi kunne også sette farten opp. Da spillemannen stiger Anders Bækken skulle gifte seg, møtte vi opp med seks feler og spilte så stuen holdt på å danse av syllene.

Kristen lytter og stirrer bakover i sitt lange spillemannsliv. Ljomen av det friske vuggende felespillet synes å prege seg i det muntre minedraget, men så tar han en lang blåst av snadden, sukker og sier:
– Nå er det slutt på leiken.

Ege

100 år siden starten
– av Aalen og Holtaalen telefonsamlag

◆ Av: Gudbrand Grøt

I Fjell-Ljom den 9. september 1901 sto følgende:

"Det har vært en ulempe at Aalen og Holtaalen har vært uten telefonforbindelse baade med Trondhjem og Røros. Et telefonselskap i nævnte bygder har tidligere søkt konsesjon, med de av staten oppsatte betingelser, synes selskapet ikke at kunne akseptere.

Disse betingelser gikk ut paa, at anlægget skulde bygges efter rigstelefonsystemets bestemmelser med hensyn til materiell og i andre retninger, samt at selskapet var forpligtet i sin tid at overdrage sit anlæg til rigstelefonen dog uten forpligtelse for denne at overtage materiellet.

Selskapet har nu søkt paa ny og opnaaet en del lempning i de først opsatte betingelser. Til utgangen av 1905 er selskapet tilstaaet ret at drive telefonanlæg inden Aalens og Holtaalens herreder i tilknytning til Røros telefonselskaps samt øvre Gauldalens telefonselskaps linjer, hvilken siste forbindelse blir at avbryde etter istandbringelsen av rigstelefonanlegget Støren – Røros."

I forhandlingsprotokollen til Aalen og Holtaalen Telefonsamlag finner vi at: *"Aar 1901 i midten av marts maaned holdtes et møde på meierisalen i Holtaalen, hvor der forhandledes om anlæg af et telefonnæt igjennom Holtaalen og Aalen, man enedes om at vælge 3 mand, der i forening med senere valgte medlemmer fra Aalen danner en komite, der har at besørge alt forløbigt i sagens anledning. Valgte blev: Halsten Aasen, Ole Brændaas og Johan Bergan.*

Den 25. marts s.aa. holdtes et møte paa kommunelokalet i Aalen angaaende samme sag, til medlemmer af ovennevnte komite valgtes: E. Kvam, Jens Skogaas, kirkesanger S. Renolen og lærer A. Reitan.

Det besluttedes at innbydelse til aktietegning skulde udstedes straks, men intet byggeforetagende paabegyndes før mindst 3000,- kroner i aktier var tegnet og generalforsamling avholdt, aktiets størrelse bestemtes til 20 kroner, dog kan halvaktier (10 kroner) tegnes, som gjir eierene fuld stemmerett, abonenter maa have helt aktie."

Samme dag etter at møtet i Ålen var hevet trådte den valgte komiteen sammen. Til formann ble valgt E. Kvam med H. Aasen som nestformann. Det ble innkalt til generalforsamling i selskapet 12. oktober 1901 da det viste seg at over 3000 kroner var tegnet i aksjer. Det ble her besluttet å iverksette anlegget og lover ble vedtatt.

I § 1 heter det at: *"Aalen og Holtaalens telefonsamlag er et paa aktier grundet uansvarligt selskap, hvis formaal er anlæg og drift af telefon i herredene Aalen og Holtaalen med tilknytning til telefonanlægene i nabobygderne."*

Det fremgår videre av den vedtatte loven at *"enhver abonnent bekoster selv sit teleapparat, for hvilket fuld betaling erlegges, før det blir vedkommedes eiendom. Monteringen betales af samlaget under anlæget, abonnenter som kommer til senere, skal selv bære denne udgift.*

Abonnementsprisen eller den aarlige kontingent er 15 kroner når det er en, 20 kroner naar det er to, 25 kroner naar det er tre, og 30 kroner naar det er fire abonnenter om et teleapparat. Flere end fire er det ikke lov at være. Eier saavel som medeier i et teleapparat maa have helt aktie i samlaget. Alle til en abonnents husstand hørende personer har fri benyttelse af taleapparatet."

Generalforsamlingen valgte følgende anlægsstyre: O. Brændaas, H. Aasen, J. Bergan, E. Kvam, J. Skogaas, S. Renolen, O. Sandvold. Det ble videre vedtatt at: *"Anlægsstyret snarest har at ansøge departementet for de offentlige arbeider om forandringer af koncessionen, saa to centralstationer kan anlægges, nemlig en i Holtaalen og en i Aalen".*

"Anlægsstyrelsen" konstituerte seg selv etterpå med E. Kvam som formann, O. Sandvold nestformann, og H. Aasen kasserer.

På neste styremøte ble valgt følgende oppkrevingsnemd *"til at innkassere de tegnede aktiekøb"* for nedre Holtaalen, Johan Bergan, og for øvre Holtaalen Halvor H. Hexem, for Aundegrænden lærer H. Bollingmo, for Eidet, E. Kvam, for Herskedalen, Jens Skogaas, for midtbygden i Aalen, kirkesanger S. Renolen, og for øvre bygden, Svend L. Skaardal.

AKTIEBREV

No. 293 Kr. 20.00

Bestyrelsen

for

Aalen & Holtaalens telefonsamlag.

gjør vitterligt, at

Herr Kr. Sten Holtålen

har tegnet sig for en aktie til beløb kroner 20.00

er tyve kroner i Aalen & Holtaalens telefonsamlag,

og da denne sum er indbetalt, saa skal

nevnte Kr. Sten Holtålen

eller enhver anden, som med lovlig adkomst erhverver eiendom over samme, være delagtig i de i selskabets love til enhver tid bestemte rettigheder og forpligtelser.

Aalen den 28/2 1931

Per Vaarhus Johan Bergan G. Rønning

John M. Lien. O. P. Brosndås Jon Fabergård

John. Botnen

Fra Aalen & Holtaalen Telefonsamlag.

Les her!

Samtaleavgiften for ikke-abonnenter er fra 1ste juli 1930 20 øre. 20 øre betales i bøssen, selv om det er rikstelefonsamtale. Samtalene kontrolleres fra centralene. Den abonnent, fra hvem det opringes, er ansvarlig for samtaleavgiften og må betale, såfremt bøssen ikke stemmer.

Opringning av abonnent for ikke-abonnent er forbutt.

Lytning og avbrytelser må ikke forekomme.

I tilfelle brudd eller feil på linjen, er enhver abonnent pliktig å undersøke linjen til nermeste abonnent og muligens rette feilen. Kan vedkommende ikke finde eller rette feilen, tilkaldes straks reparatøren.

Abonnent-avgiften må betales promte. Renter beregnes av restanser.

STYRET.

Ødegårds trykkerl, — Røros — 1930

Ekstraordinær generalforsamling ble holdt på Aaspladsen 7. juni 1902. Til stede var foruten en del av samlagets "aktionærer" også første direktør i Røros telefonselskab, doktor Müller, som tegnet seg for 10 aksjer.

Etter at spørsmålet om utsettelse med byggingen var diskutert, *"besluttedes anlægget iværksat i inneværende sommer"*.

Det var også fornyet behandling av spørsmålet om adgang til å være medeier i taleapparatet for den som kun har 1/2 aksje i anlegget. Det ble vedtatt at *"den hidtil gjeldende bestemmelse fastholdes"*.

Anleggsstyret hadde samme dag møte til behandling av anbudene for sentralstasjonene. For Ålens vedkommende var det innkommet fem anbud og John E. Moans ble valgt. For Holtålen var det to anbud, og her ble valgt Johan H. Hexems. Det var innkommet fire anbud på utførelsen av anlegget, og her ble antatt Johan Dehlis anbud.

På neste styremøte ble behandlet spørsmålet om pengelån da det forelå to tilbud, fra Melhus sparebank og fra O. Sjølie junior i Rendalen. Det ble vedtatt at *"det fra sidst nævnte maa ansees for det bedste, hvorfor dette laan søges erholdt saa snart som muligt"*. Det ble videre vedtatt innnkjøpt to sentralbord for 20 dobbeltlinjer i hvert. Det ble vedtatt detaljerte regler og bestemmelse for bruk av telefonen.

"Centralstationens tjenestetid er om hverdagene fra kl. 8 fm. til kl. 2 1/2 efm, og fra kl. 4 efm. til kl. 8 aften, og søn og helligdagene fra kl. 8 til 10 fm, og fra kl. 4 til 7 efm. Fra kl. 10 aften og til 6 om morgenen kan centralbetjeningen oppkaldes ved alarmringing, ingen maa i den tid opringe centralen uden præsserende tilfælder."

Det heter videre at: *"Abonnenter med husstand har ret til at benytte samlagets linjer, naar kontigenten betales inden den bestemte tid. Aktieeiere som ikke er abonnenter har å betale 10 øre og ikke aktieeiere betaler 15 øre for hver samtaleperiode, de benytter samlagets linjer. Den som vil benytte rigstelefonen har at betale efter dennes takster, enten han er abonnent eller ikke."*

I reglenes pkt. 5 heter det: *"Hvis samtale høres hænges mikrofonen strakst på sit sted. Lytning, afbrydning og uordentlig brug af telefonen er forbudt."*

Pkt. 6 har denne bestemmelse: *"Samtale mellom abonnenter innbyrdes paa samme linje bør indskrænkes saa meget som muligt, naar centralene er aabne."*

Pkt. 7 lyder: *"Kom strakst til telefonen, naar du er sikker paa at høre dit signal, tal tydeligt og greit, afpas stemmens styrke efter afstanden. Naar du er færdig, saa husk at afringe med et kort raskt ring."*

I 1941 kom det tilbud fra Telegrafverket om overtagelse av samlaget. Årsmøtet i 1942 var ikke fornøyd med tilbudet og etter at det ble forhøyd vedtok ekstraordinær generalforsamling i 1942 overdragelse.

Avsluttende generalforsamling ble holdt 12.2.1943. Det ble vedtatt tilbakebetalt 40 kroner per aksje. Aksjetallet var da 336. Etter denne tilbakebetalingen og alle utgifter dekt var det et beløp på 2217 kroner som ble fordelt på Ålen og Haltdalen sanitetsforeninger. Av beløpet til Haltdalen sanitetsforening ble det også gitt et beløp til indremisjonens sykepleieforening i Haltdalen.

Dermed var telefonsamlaget oppløst.

'N Spjelle – Ole Hegseth 1846–1918

Av: Ole Kirkbakk

Om 'n Spjelle og hesten gikk det for 10–20 år siden mange historier. Det jeg her beretter om hendte sommeren 1916, eller litt før, ved Kongens gruve i Arvedalsfeltet.

Gruvene der startet opp i 1734. Malmfunnene i Kongens gruve var de største og dertil mest varige i Arvedalsfeltet. Ved siden av Storwartz og Muggruven var den i lang tid en av Røros verks hovedgruver, og mange menn fikk sitt levebrød her. Blant dem var også mange ålbygger, især fra Hessdalen.

Den mest omtalte person fra nevnte dalføre var Ole Hegseth, best kjent under navnet Spjelle. I mange år hadde han sitt virke der, og blant de øvrige geseller ble han omtalt som en hederskar. Han hadde også hest, og mellom ham og Svarten var det et eiendommelig og godt forhold. Falkberget forteller om en dag da Spjelle og hesten stod i skinnegangen nede i gruva, tok hesten brått tak i jakkekraven hans og i et byks hoppa han ut av skinnegangen i det en fullastet vagg suste forbi. Hesten reddet både Spjelles og sitt eget liv ved det. Men dette hendte ved Muggruva.

Hesten brukte han til ymse gjøremål, bl. a. til å frakte gedigen kopper som vaskarryssen hadde plukket vekk fra "gråfjellet" på det roterende skeiderbordet på Kongens gruve. Malmen kjørte han ned til Arvedalslina for videre transport til Glåmos og Røros.

Også her ved Kongens gruve holdt det en dag på å gå riktig ille. Utafor en stoll var det ei røys med gråfjell/gods der noen ungdommer i 17–18-årsalderen var i ferd med å laste en vagg som på en 50–60 meter lang skinnebane frakta godset ned til skeiderhuset. Øvre del av banen, også kalt Jønsåsbanen, var svært bratt, men flatet seg ut de siste 20–30 meterne. Foran skeiderhuset lå en diger tømmerstokk som vaggen stanset mot. Inne der stod sju unggutter rundt det roterende bordet og plukket ut kopperholdig kis som de kasta ned i trekasser. Ved en vegg stod Spjelle med hesten. Under lastinga av vaggen begynte den brått å rulle nedover skinnegangen med stadig økende fart, for bremseanordninga virket ikke som den skulle. Guttene stirret med redsel mot vaggen som i stor fart nærmet seg, og kastet seg skrekkslagne til sidene. Ved det kraftige støtet mot tømmerstokken ble steinene slynget innover bordet. Hesten reagerte med et byks for å unngå stenspruten, og havna oppe på bordet. Heldigvis fikk verken folk eller dyr noen merkbare fysiske skader etter ulykka. Men skrekken ved synet av de truende steinene som fløy mot dem, bar de lenge på. Den var ikke lett å bli kvitt.

Spjelle hadde hatt hesten med seg for forskjellig slags kjøring både inne i og utafor gruvegangene i mange år både før og etter denne hendinga.

Gamle mennesker har fortalt at det rådde et særskilt nært forhold mellom hest og kar. De kjente og forstod hverandre, førte en egen form for samtale, der uttrykkene varierte fra varme kjæleord og humring til røffe forbannelser og skumle vrinsk. Det hele styrt av påtrykkene fra den ytre situasjon. Det siste forekom helst i det umenneskelige strevet inne i de mørke gruvegangene der slitasjen tærte og undergrov den indre ro og harmoni.

Spjelle hadde sin egen måte å kommandere på med særskilte gester og ord. Hans fornemste ordrer var "Spjelle mei hit", eller "Spjelle mei dit", mens han samtidig pekte med staven. Svarten, et klokt dyr forstod og adlød. Møtte han folk underveis ropte han med rungende stemme: "Spjelle dokk tu veia"!

Spjelle, dvs. Ole Hegseth, var en original, en person folk likte å snakke om så vel i kvardagen som i festlige anledninger. I lang tid var det slik, men nå om dagen må en sannelig ha hellet med seg om en skal treffe noen som har noe å fortelle om Spjelle.

Heldigvis har Johan Falkberget gitt et fint portrett av ham i boka "Jeg så dem".

Ole A. Holden

Av: Odvar Holden

Ole A. Holden, eller Ol-Andersa som han kaltes i dagligtale, ble født i Ålen i 1871. Han var nest eldst i en søskenflokk på åtte, og overtok driften av gården etter at begge foreldrene døde mens flere av barna ennå var små. Gården drev han i alle år sammen med sine søstre og to søstersønner. Det fortelles at Ole ble som en far for sine yngre søsken, og Ole var i tillegg mer enn en flittig gårdbruker. Han var en meget intelligent person, og etter det jeg har fått fortalt var det i hans barneår ennå omgangsskole på barnetrinnet. Undervisningen kunne derfor være mangelfull i mangt og meget, likevel tilegnet Ole seg store kunnskaper så vel teoretisk som praktisk. I voksen alder kunne han rett som det var løse matematiske oppgaver som vi ungdommene ikke maktet å regne ut.

Ole var en allsidig håndverker, som eksempel kan nevnes at han var snekker, smed, tømrer og slakter. Hans spesialitet må vel kunne sies å ha vært trearbeid, der han blant annet lagde møbler, rokker, vogner og andre kjøreredskaper. Det går ennå ry om hans fantastiske utførelse av ulike trearbeider. Det har blitt meg fortalt at det fortsatt finnes vognhjul som ikke har endret struktur, til tross for at de ble laget for over en mannsalder siden.

Ole var en stille og beskjeden person, men hadde mange gode historier å fortelle i godt lag. Jeg glemmer aldri våre samtaler over steingjerdet under slåttonna, der Ole hadde mye å fortelle.

Han var også en dyrekjær person, som alltid behandlet husdyrene sine godt. I sær var han glad i hester, som til enhver tid fikk ekstra stell og pleie.

Under andre verdenskrig var ikke Ole redd for å vise hva han mente om okkupasjonsmakten, men ga klart uttrykk for sine meninger når ting berørte hans eiendom. Jeg minnes godt hvor glad og lettet Ole var der vi gikk sammen under fredsmarsjen i 1945, da krigen var over og seieren vunnet.

Ole var ugift, og døde stille i sitt hjem i 1954. Mennesker som Ole etterlater seg alltid et tomrom i bygda når de er borte, og det kan aldri helt bli tettet. Jeg vil avslutte med å si at Ol-Andersa var en liten mann, men en stor personlighet.

Bak fra v.: Marit, Eli, Guri. Foran fra v.: Ole A. og Anders.

100 år – Lars Solandsli

◆ TEKST/FOTO: GUDBRAND GRØT

Det har blitt en tradisjon i "Oppunder fjellbandet" med omtale av kommunens innbyggere som oppnår den høge alder av 100 år.

Også i 2001 hadde vi en 100-årsjubilant. Det var Lars Solandsli som rakk å feire sin 100-årsdag.

Gebursdagen var den 22. mars og den ble feiret med nærmeste familie i tillegg til gebursdagskaffe også for medpensjonærene ved Haltdalen omsorgssenter hvor Lars holdt til de siste årene.

Han døde 30. april.

Lars var født i Østerli i Ålen. Faren kjøpte Solandslia og tok slektsnavnet der. Han drev i skogen med tømmerkjøring i yngre dager, og noe gårdsarbeid ble det. Men det meste av arbeidstida ble ved Killingdal gruver hvor han var heisfører i 33 år.

Lars var nummer fem i en søskenflokk på sju som voks opp, to døde som barn. Han gifta seg i 1930 med Gjertrud Kirkhus og de bygde hus, Liaengen i 1937. Det ble to barn og han opplevde å ha fem generasjoner samlet. Han ble enkemann i 1971. Lars har vært ved god helse.

Ole Svendsen Nysetvoll

Av: Gudbrand Grøt

Ole Svendsen Nysetvoll i Haltdalen var fra Ramlo, sønn av gammel-lensmannen Svend Olsen. Han var født 12. august 1827 og døde i 1912.

Han var mye benyttet i offentlig styre og stell, både i kommunen og utenfor.

Han ble forlikskommissær i 1856 og igjen i 1864 etter at han kom tilbake fra Tydalen. Han ble ordfører i 1858.

I 1860 flyttet han til Tydalen, og kom til Østby. Han var her i ca. tre år. Han ble ordfører i Haltdalen igjen i 1866 og var det helt til 1905.

Han var medlem av Amtstingets vegkomite, blant annet formann. Han var også amtsrevisor i en rekke år.

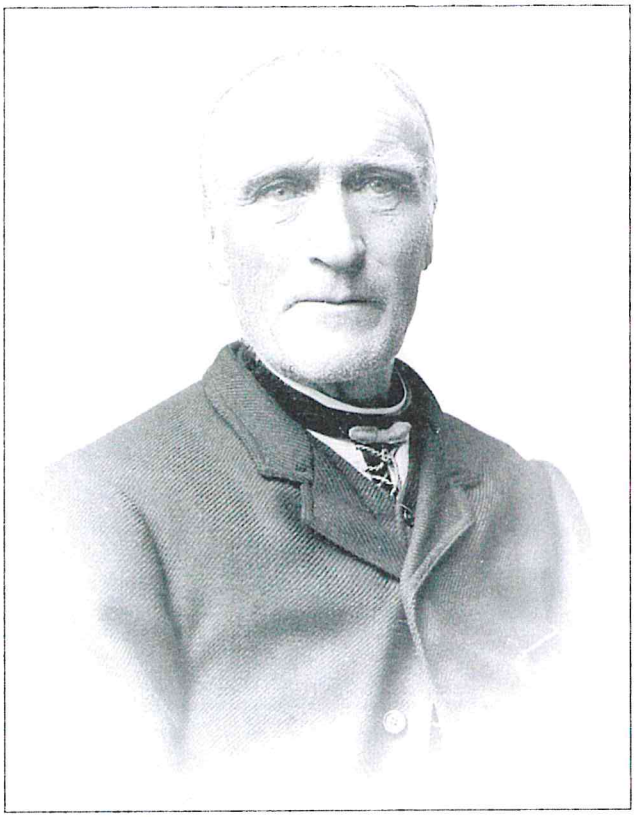
I 1873 ble han stortingsmann, innvalgt for Søndre Trondhjems amt for Høyre. Han satt i to valgperioder på Stortinget, og møtte senere også som suppleant.

Han var mye med på utskiftninger og offentlige takster. Faren, gammellensmannen, var utskiftingsformann.

Grunnen til at han kom til Jamtvollen, Nysetvoll, var at han kjøpte gården etter sin onkel Børge Olsen som var gift på Jamtvolla. Han var lærer både i Aunegrenda og Gildset. I 1856 reiste han til Amerika med hele familien. Ole Svendsen Ramlo kjøpte da av ham gården og tok selv navnet Nysetvoll.

Ole var gift med Anne Larsdatter Bjørgum, de hadde fire barn, alle døtre. Ei av dem var den første som giftet seg i nykirken, Beret. Hun giftet seg med Ole Pedersen Ås, Brennås i Tydalen.

Ole Sv. Nysetvoll fikk i 1903 Borgerdådsmedaljen i sølv. Han solgte gården i 1905 til svigersønnen Ole P. Brennås 1858–1941 og kone Beret, hans datter. Ole Svendsen bodde på slutten på gården med dem. (Opplysningene er henta fra bygdeboka.)

Ole Svendsen Nysetvoll

Beskjeden om valget som stortingsmann

Min far, Halvard Grøt, har fortalt på lydbånd historia om da Ole Sv. Nysetvoll ble valgt til stortingsmann.

I 1873 da han ble valgt, var verken jernbane eller telefon kommet til Haltdalen. Det tok derfor ei god stund før beskjeden kom om at han var valgt.

Beskjeden kom merkelig nok over fjellet fra Selbu. John Olsen Nordaune, (Stor Jo'n) 1856–1940 fortalte historien til min far. John overtok gården i 1902 og hadde ei datter, Gjertrud. Far hans var Ole, "Noløen" (1832–1910) som var ordfører ei tid og mye benyttet i kommunale verv.

Det var en kveld i godlag på høstsetra vår på Hovsvollen at Jo spurte om de ville høre historien om da Jamtvollen fikk beskjeden om at han var valgt som stortingsmann.

Far forteller slik som Stor Jo'n hadde fortalt:

"Det var vel en kveld i oktober, for det var utrolig mørkt. Jeg var i fjøset da det kom to selbygger inn, og de kunne fortelle far at Jamtvollen var valgt som stortingsmann.

Far sa da at vi måtte gå å fortelle ham det med en gang. En av selbyggene sa at det hadde vel ingen hast før i morgen. Men det ville ikke far høre tale om. Og da jeg kom inn sa han: No Jo-gut må du ha på deg nyklea så skal du få følge meg på Jamtvollen og fortelle at han er blitt stortingsmann.

Jeg syntes ikke det var noe om å gjøre å ha på seg nyklea, men far sa at jeg skulle ha på klea som jeg hadde når jeg ble konfirmert.

Far tente fjøslykta, og så gikk vi begge to nedover jordet og da vi kom opp på Jamtvoll-gjardet så vi at det var mørkt i husa der.

Far sa, at han har nå lagt seg allerede stortingsmannen. Vi gikk inn på Jamtvolla, døra sto ulåst, slik som alle dører i Aunegrenda gjorde i den tida.

Når vi kom inn ropte far: – Ola, søv du? Da svarte Jamtvollen: – Ola, ker det e søm står på? (De hette begge Ola.)

Da svarte far: – Du har blitt stortingsmann. – Med mange stemmer da? spurte Jamtvollen. Det opplyste far, men det kjem e itt i høg, sa Stor Jo'n.

Da svårrå Jamtvollen: Ja, da se.

Da vi kom uti kammerset, slengte han føttene fremom senga og e kjem så vel i hau at han hadde fotsid ullskjorte på. Da gikk han bort til hengeskapet sitt og låste opp og kom fram med ei flaske kamferbrennevin og tre glass som han skjenkte i.

– Så, sa far at gutten ikke skulle ha noe brennevin. – Jo den her gongen ska 'n Jo ha brennevin!

Det var første drammen e fekk, sa Stor-Jo'n, men det vart nå itj den siste da, men det er det ikke noe å tale i. Når han kom med flaska fra skapet nynna han en pols, Jamtvollen, og stappa med føttene. Den polsen ble senere kalt Jamtvolleken. E kunna polsen godt, sa Stor Jo'n.

Halvard Grøt kom selv på at når Svend Heksem var ungdom, han var dattersønn av Jamtvollen, når han ble i litt god stemning sa at han tralla Bessfarleken, og da dansa Svend litt attåt.

– Er Jamtvolleken bevart tror du?

Det vet jeg ikke, men det er nok noen som kan den, jeg vet omtrent taktene. Jamtvollen spilte ikke selv. Men det var en kjent lek. Jeg tror Einar Haugen kan den, sa far.

– Var det drevet noe propaganda før valget? – Jeg tror ikke han holdt mange foredrag. Men han holdt foredrag i heimbygda kvelden før valget, fortalte Nordgården. Det var mye folk, men han var ikke noen særlig taler. Men han var god til å skrive.

Etter at han kom i Stortinget ble han valgt i Lagtinget og var sekretær der i alle årene.

Han gjorde seg ikke særlig bemerket på Stortinget. Det var sagt at han talte en gang, og det var om innføring av korntoll.

Han var ikke stor på det på noen måte.

Han var ordfører i 40 år. Kirke og skole ble bygd i hans ordførertid. Forlikskommissær, var det samme som dagens forliksråd. Det var et stort verv, det var tre i kommisjonen. Han drev Jamtvollen som gårdbruker i tillegg.

Oldfund

I Fjell-Ljom for 28. oktober 1901 finner vi følgende melding som vi bringer som et 100-årsminne:

Fjellfinnen Paul Johnsen lod nylig i nærheten av sin bopæl ved Gulhaaen, Riasten en mindre kjæmpehaug utgrave, hvorved han gjorde et noksaa interessant oldfund. Han fandt et sværd ca. 1 3/4 alen langt, en økse, en kniv og forskjellige andre gjenstande. Det hele laa bare tæt under græstorven. Sværdet var lagt tværs over haugen, den var lit avlang i facon. Den var rundt om ved foten belagt med sten. Han tilskrev videnskaperenes selskap i Trondhjem og gjorde dette bekjent med sit fund.

Mysteriet på Fremmervollen

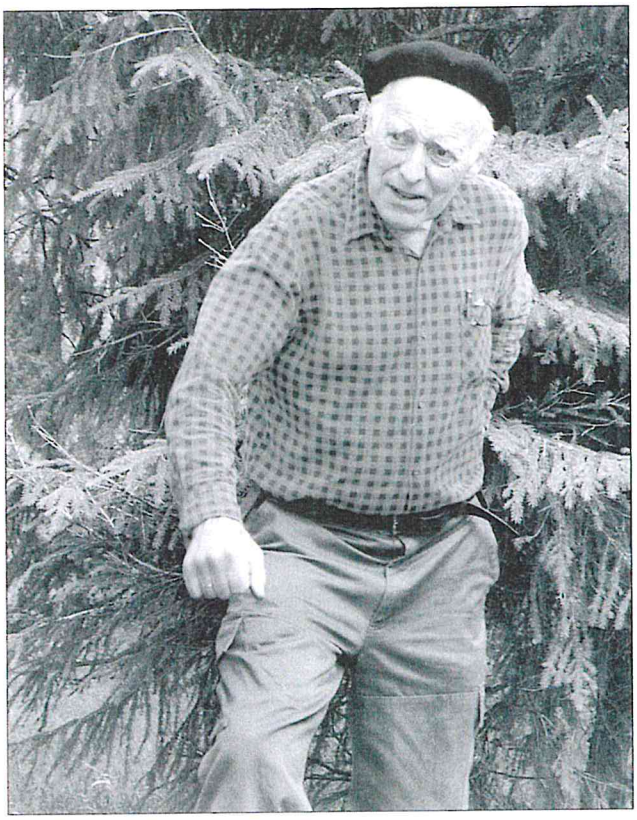
◆ Av: Arne Espelund

For omlag 10 år siden fikk vi være med på en fellestur, arrangert av Gauldal historielag. Vi startet opp i Hessdalen og gikk over fjellrygger ned til Ledalen, der vi overnattet i telt på en av setervollene. Neste dag gikk vi dalen på langs ned til Gåre. Ledalen er som en naturpark, preget av lange linjer, høy skoggrense og store myrstrekninger i dalbotnen. Det er først når en nærmer seg Leset at dalen blir dramatisk. Like ovenfor Holtålen hytte minner dalen om Vestlandet med en skarp V-formet dal, elvestryk og fosser. De ga et godt grunnlag for drift av vasshjul ved Leset smeltehytte, mens en på den annen side knapt kunne fløte tømmer i den nederste delen. Derfor ble det lagt en tømmerveg som gikk opp bakkene sør for Leset og videre i slakt lende ned til elva lengre sør. Dette er fine kulturminner fra nyere tid.

For meg som metallurg, på leiting etter tidlig jernhistorie var det to spennende anlegg underveis. Det ene på ryggen der Storbekken renner ut i Lea virket stort og svært interessant. Det skulle allikevel vise seg at anlegget ved nordenden av Fremmervollen ga oss en større utfordring. Der ligger slagghaugene på begge sider av stien og er blitt merket med et skilt. Morten Engan har fortalt om et tredje på vestsida av Lea.

Det var Halvard Bakås som trakk meg til Holtålen rundt 1985. Vi hadde et strålende samarbeid ved utgravinga ved Vårhussetra, under leiing av arkeologen Lars Stenvik. Morten Engan var også med. Så vidt jeg minnes var det Halvard og Morten som fant det enorme malmlageret på flaten tett inntil de gamle ovnene på Fremmervollen. Alt første gangen fikk jeg med trekol fra slagghaugene for datering. Svaret var 350–35 før vår tidsregning. I forhold til andre dateringer er dette svært tidlig for jernframstilling i Norge. En må regne med at tallet kan komme av at trekolbitene som ble datert var av tørrfuru, som "døde" lenge før veden ble brent til trekol og ga derfor et for tidlig resultat. – Anlegget er kommet med på det fine kulturminnekartet over Holtålen kommune.

Neste steg på vegen mot en tolkning var datering av malmlageret. Malmen hadde vært røsta, d.v.s. brent på åpen varme. Slik brenning etterlater noen trekolbiter, som jeg plukket opp på neste tur. Nå ble svaret et helt annet: 240–410 etter vår tidsregning, altså omlag 500 år yngre enn slagghaugene. På 500-tallet var teknologien med bruk av sjaktovner med slaggrop på veg ut. Men på 700-tallet tok en i bruk en ny teknologi.

Artikkelforfatteren Arne Espelund. Foto: Morten Engan.

Nå burde neste steg være utmåling av malmlageret og kjemiske analyser. Jeg var derfor svært glad over at Haltdalen turforening skulle arrangere en fellestur. Vi var 12 som la i veg fra parkeringsplassen ovenfor Leset på en søndag i juli i år. På Fremmervollen brukte vi tida til å måle ut slagghaugene og malmlageret. To uavhengige målinger sier 12 x 5 x 0.5 m, og 12 x 10 x 0.6 m. I alle fall kan en regne med 30-50 m^3 malm, som kan svare til – la oss si 30 tonn.

Alle deltakerne fikk prøve seg som pakkesler, og vi bar fram omlag 25 kg med malm. Prinsipielt skal ikke et slikt fornminne røres, men inngrepet er knapt merkbart når en har et lager på noen titall m^3. Malmen ble grovsikta på 4 mm. I "+fraksjonen" tok jeg ut noen store klumper for analyse. Det som gikk gjennom sikta ble analysert for seg. Resultatene ble som vist i tabellen på neste side:

Øvrige stoffer, slik som CaO, MgO, BaO, K_2O og TiO_2 utgjør ikke mer enn rundt 1% og er ikke tatt med her.

Analyser Eramet 17.8.01. Vekt %

	FeO	Fe_2O_3	MnO	SiO_2	Al_2O_3	P_2O_5
1.Slagg	58.51		4.71	24.00	8.42	0.211
2.Malm-klumper		91.54	0.87	4.00	2.88	0.112
3.Malm samfengt		73.84	1.81	18.20	4.54	0.175
Faktor 1/3		2.60	1.32	1.85		
Faktor 1/2		5.41	6	2.92		

En ser at SiO_2-innholdet er hele 18.2 i den samfengte malmen, mens det er på bare 4 % i de grove malmklumpene. Malmgraverne hadde derfor tilgang på god malm, men av en eller annen grunn har de fått med seg alt for mye sand.

Ved slik smelting forsvinner noe av oksygenet i jernoksydet Fe_2O_3. Noe blir redusert til metall, annet går som oksydet FeO inn i slaggen. Grunnstoffene Si, Mn og Al anrikes i slaggen og går inn i den flytende smelta som oksyder.

Dette betyr at Si, Mn og Al skal anrikes "i takt". Jeg har derfor regnet ut forholdet mellom disse tre oksydene i slagg/samfengt malm, og i slagg/malmklumper.

Ved å anta at SiO_2 i slaggen binder jern som Fe_2SiO_4 får jeg ved å smelte "samfengt" malm et sannsynlig utbytte på vel 2 kg jern per 10 kg røsta malm mens smelting med malmklumpene ville ha gitt vesentlig bedre utbytte: 5.8 kg jern. Ellers kan man sette opp massebalanser for malm og slagg dersom de svarer til hverandre. Men verdiene for anrikningen spriker såpass mye at det ikke er grunnlag for slik regning. Vanligvis kan en regne med at metallmengde er på 1.5 ganger slaggmengden.

Jeg har også fått utført en sikteanalyse for malmen. Siktekurven er "flat" og viser at alle kornstørrelser fra 0.038 til mer enn 3 mm forekommer.

Min konklusjon etter dette er:

Malmen på Fremmervollen ble gravd opp, røsta og transportert fram til anlegget noen hundre år etter at det hadde vært smelting der. Kanskje smelting ble satt i gang, men det er ikke sikkert at de lyktes. Det kan hende at tradisjonen hadde dødd ut. I moderne tid har vi ikke fått til smelting når vi bare har funnmateriale å holde oss til. Det kan også hende at de fikk ovnene i gang, men at jernutbyttet var for lavt til at det svarte seg å drive dem.

Men i Holtålen ble det smelta med ny teknikk i vikingtid – middelalder. Dette malmlageret må ha vært kjent også på den tida. Sjøl om de nå behersket teknikken var malmen for fattig til at arbeidet lønte seg.

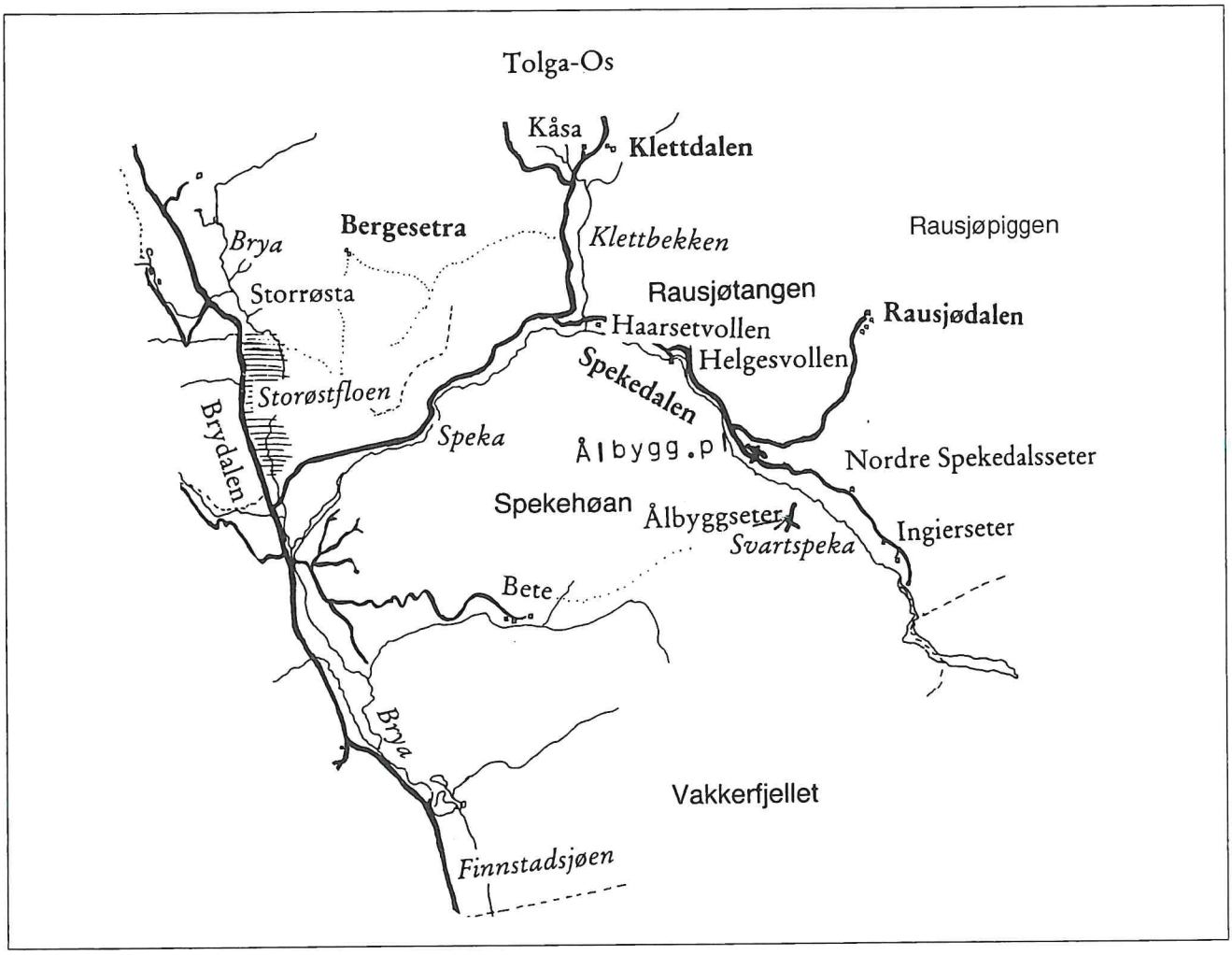
Dette malmlageret vitner dermed om en annen ting: en utrolig organisasjon bak arbeidet i eldre jernalder. Tenk at de arbeidet i så stor skala at de spadde opp, røsta og kjørte fram 30 tonn malm før de oppdaget at den var nærmest verdiløs!

Jeg må takke alle deltakere i dette arbeidet, spesielt avdøde Halvard Bakås, dernest Morten Engan og alle turdeltakere, de første for samarbeid i mange år, de øvrige for en trivelig tur nå i sommer. Funnet på Fremmervollen er såpass oppsiktsvekkende at det nok går inn i litteraturen om tidlig jern i Trøndelag.

En del av turdeltakerne samlet rundt artikkelforfatteren. Foto: Morten Engan.

Ålbyggen
Ålbyggplassen – Ålbyggsetra

◆ Av: Klaus Lillevold

Dette er begreper som Odd E. Skjølsvold tar opp i en artikkel i Oppunder fjellbandet i 1992. Der anbefaler han at de som skal på Østerdalstur til sommeren (1993), legger turen om Brydalen og Spekedalen, gjerne sammen med kjentfolk, på spor etter Ålbyggen og hans rike. Det er framsatt forskjellige teorier om hvem denne Ålbyggen egentlig var. Jeg har i likhet med en del andre bladd gjennom bygdeboka for Ålen, både den gamle og den nye, samt bygdeboka for Tylldalen og Brydalen av Eystein Eggen, og den nye av Bjarne Grandum, uten å komme til bunns i saken. Kirkebøkene for distriktet gir heller ingen forklaring på fenomenet. En ting er temmelig klart, at det var en ålbygg som bosatte seg i området rundt 1790. Derfor kan vi like godt godta Odd E. Skjølsvolds versjon.

Jeg skal her konsentrere meg om å finne spor etter originalen/rømlingen/utflytteren fra Ålen.

I lang tid har jeg vært klar over at det på offisielle kart 1:5000, har vært operert med stedsnavnet Ålbyggsetra i Spekedalen. Dette ble jeg for mange år siden gjort oppmerksom på av en brydøl jeg kjenner.

Først i år, har jeg gjort alvor av å besøke området sammen med kjentmann Rune Larsen fra Brydalen. I tillegg til å være godt kjent i området, er han både kulturelt og historisk interessert. Målet var å prøve å finne spor etter bosettinga, både på Ålbyggplassen og

Ålbyggsetra. Jeg trenger ikke som Skjølsvold skriver i 1992, ta en østerdalstur, da jeg har bodd der i over 40 år.

I tillegg til Rune Larsen har jeg fått verdifulle opplysninger av Odd Østli i Brydalen.

Søndag 4. oktober starta jeg fra Tynset i tåke og dis, men møtte skyfri himmel på Brydalskjølen og videre innover Spekedalen. Det var tillatt å kjøre bil til brua over Rausjøåa. Derfra er det privat veg som var stengt. Brua ligger rett opp for elvemøte mellom Svartspeka og Rausjøåa. Bare ca. 30 meter fra brua, fant vi stien ned til Ålbyggplassen. Selv om det etter hvert er blitt overgrodd, var det ikke vanskelig å finne spor både etter hus og dyrka mark. I øverkant av området fant vi rester etter stenmuren for hus og fjøs som i følge Østli var bygd i ett. Odd Østli kan huske at han som "ryss" først på 1930-tallet så rester etter nederste kvervet på huset, men at det etter hvert er fjernet eller tæret bort av tidens tann. Mer synlig var den åpne plassen som har vært dyrkamarka til Ålbyggen.

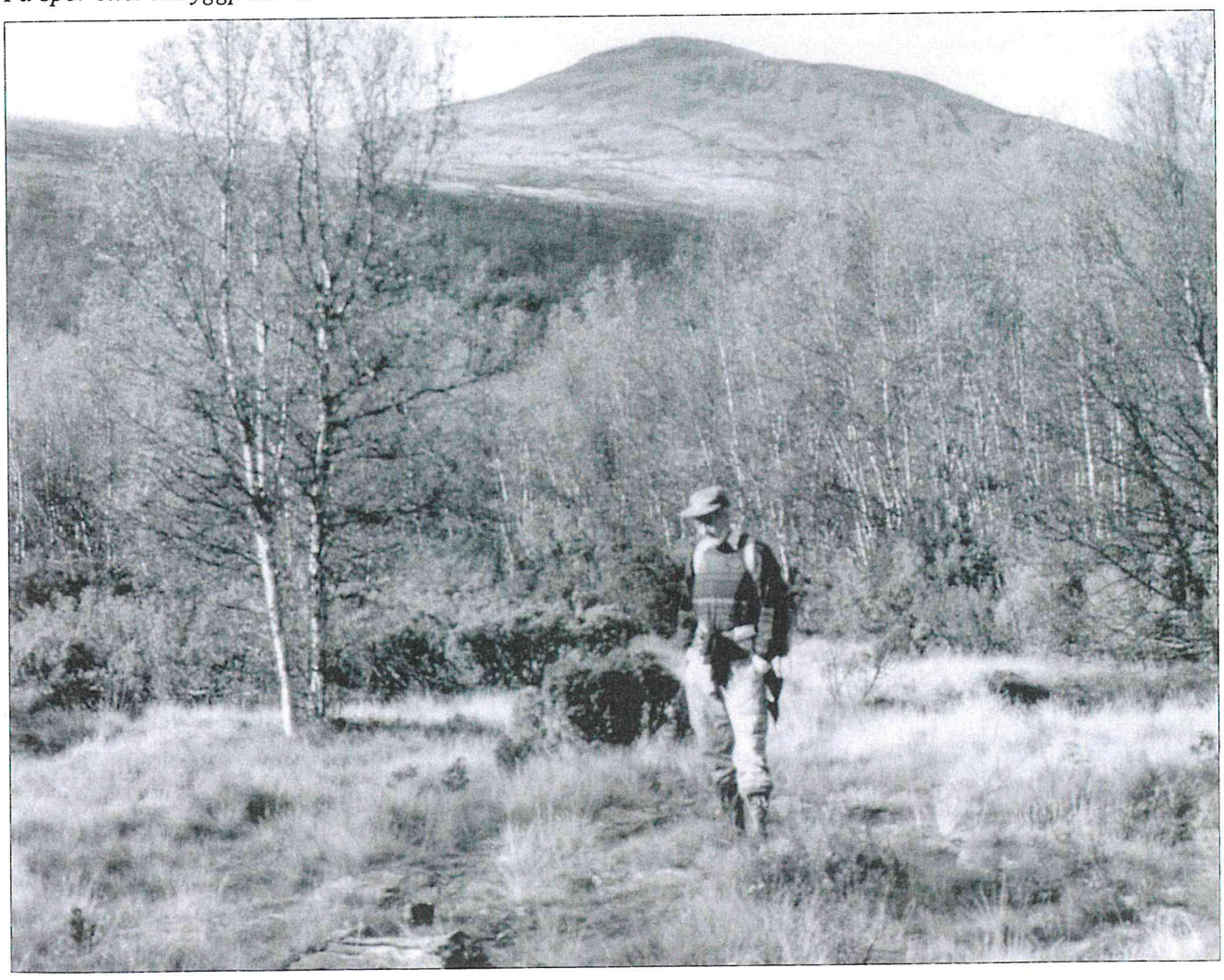
Vel en kilometer lenger syd, ved Nordre spekedalsseter, kunne vi på vestsida av Speka øyne Ålbyggsetra. Da elva Speka var stor, hadde vi ingen mulighet for å komme over tørrskodd.

Underveis til området passerte vi Haarsetvollen og Helgesvollen, som på Ålbyggens tid var Tolgasetrer. Han prøvde først å bosette seg der, men setereierne rev gamma hans og drev ham bort fra området. Derfor fortsatte Ålbyggen lenger innover i det ulendte terrenget for å få fred for både bumann, prest og fut. Alt tyder på at han lykkes, og at han til og med ble en gammel mann.

I senere tid er området matrikulert. Ålbyggsetrer på vestsida av Speka har gnr. 25 bnr. 1-2 og Ålbyggplassen gnr. 26 bnr. 3-5. Hele området har nå i lengre tid vært i privat eie, både grunn, skog og fiskerett.

Nærmere sannheten om Ålbyggen og hans rike, ser jeg ikke ut til å komme.

På spor etter Ålbyggplassen.

Kjellingdalskjørkja

Fra v.: Eva Eggen Angen, Jorun Hov, Stein Harry Angen og Kristian Angen. Foto: Jon A. Hov.

Fortalt på Ålens målføre av avdøde kirkesanger A. Reitan. (Artikkelen sto i tidsskriftet "Folkevennen" i 1855, 4de hefte.)

Se langt synnafør Kjellingdalssetrøm våre, søm de e herifrå å bortpå de høgst du ser bortpå åsa da, der e de i rart berjhøl der, søm døm alt frå de føst gammelkæ-'rrann minnes, ha kalla Kjellingdalskjørkja, å denn e no rett se namngjetin øgg, at de finns fill itt nøggen i hele bygden søm itt ha hørd de namne.

De e en bærjhåmmår, se høg søm øm 'n skull tå di høgste loftstugguøm å sett oppå 'n are.

Tett næme den håmmåra går de i høl inni, søm i kjørkjdør, å se pålag skaft øgg. Når 'n kjæm inni der, bli de se romt å vitt att mange kærra kann vør der. De e runt, å veggjinn e liksøm døm skull vør sværva, å de bli viar di længer de ber opp; å når 'n ser mett oppøvi se ser 'n dust uppi hemen.

Øm 'n bårrå i høl titt næme løggen på i kjinnbøtte, å e va se litin att e kunn gå inni bøtta gjønom de høle, se vart int de nå ales de, hell når me går inni den kjørkja.

Gammelkærran ha hadd mykjy på tal, ker fullt de skull ha vør tå tufta borti Kjellingdala da, døm – kort de ha no vør nå ti di hell itt; men se kann me nå alti tålå øm de lel me.

Døm ha sagt, at tuftann skull ha de bærjhøle te kjørkje, når døm hadd gjæssbå, å att døm lel øgg skull møtes der før å syngje å preke åt kvarann. Dertå e de de ha fått namne kjørkje, kann du våttå. Å de e hell ittnå rart, ser du, att de ha søm i ondele kjynne me se å førrå derførbi i mørkja, når det går slik sporna.

E må seie, søm de e te me di; e ha i eningen vørti kjifs me, når e ha gått der i skjømtingen, når de ha skvålå ti bekkjøm, hell e ha hørd nå anna ha smaala; før de e lite ales der hell arømstass.

E skal førtæl dokk, ker Engjesgubben tålå øm, de e

ennte gjetlguta hass der engång, e. 'N hadde nok ıykjy å førtæl, gubben; men je tru itt nøggen ska unne seie, 'n ha luggji, å de kann no vør, søm de vill; ɔg han, se lyg e, si døm alt.

Han fortælde de han, at gjetlguten hass kom hemattpringan i meddaga engång, å da va 'n snøkvit i ansika, se skjælvan å redd va 'n. No førsto gubben trast an, at de va nå ondele påfærd, før guten kom itt tå ttnå; å itt hell va 'n se skrølinn, att 'n la te sprangs på imen; å itt va 'n kømmi tå di følkærden hell, att 'n va ite før se å hoksløs, å de visste fill gubben øgg. Ette øm no gubben tåla te, se plå guten kvar dag, når krøtyra rekte på denn lea, vør borti Kjellingdalskjørkja å gjørrå se te å preke, søm 'n skull vør prest. No ha 'n å skulla gått dit; men når 'n ha køm å fått øga på kjørkjdøra, se ha 'n fått sett en liten støtt tuftkall sto der ti nå løinne hanska å prekte å slo ut he`nn å slo døm i hop att likse de skrall ti bærjøm.

Da vart guten se ilt me å se førklomsa, att 'n kjytte frå både kuem å smea å gjetlvesken sinn dihell å sprang ra 'i hem, søm de va no itt i støv å ondres øvi. Å sea den ti, når krøttyra vilja reke deråt, se va 'n støtt se påpassøg te å stå mot bølkuen, se døm itt skull kom på den lea.

Hjembygdas vår

◆ Av: Molly Gjersvoll

Ingenting er som hjembygdas vår
når bekken suser og snøen går.
Småfugler synger sin elskovssang
og finner seg make enda en gang.
Orren sjoer på vårblå myr,
vårens vakreste eventyr.

Bjørka først sitt grønnskjær får
den blyg og vakker i nykjolen står.
Så kommer hegg, rogn og selje.
Ja, hvem skal en egentlig velge?
Sist er det ospas tur kan du tru
skjelvende grønn blant gran og furu.

Gjøken galer, og dagen er din.
hestehov står der så velskapt og fin
lysende gul som en liten sol.
Vi hører enda gåsa, som nettopp fór,
hvitveisen lager de hviteste tepper,
erla den går på tunet og stepper.

Alt igjen er nyskapt og rent.
Hva har egentlig skaperen ment?
Jo – ta vare på våren og dagen din.
La lys og varme fylle ditt sinn.
Om morgendagen vi ingenting vet.
Lev derfor livet i kjærlighet.

Stor-Magli

◆ Av: Per H. Kulbotten

I vår bygd har det gjennom alle tider vært folk som har vært litt utenom det vanlige. Disse vart betraktet som originaler. Det skulle ikke så mye til før en fikk et slik stempel, og det var fort gjort å få et ekstra utnavn. Væremåten eller kroppsbygningen var mer enn nok. Disse originalene vart omtalt i bygda, noen med respekt, andre ble holdt for narr. Nesten alle vart fort glemt, og det var bare noen få som fikk navnet sitt i bygdeboka. Bare noen ytterst få har fått sitt navn i flere bygdebøker.

Stor-Magli var en av dem som var behørig omtalt i både Haltdalsboka, Singsåsboka og Tydalsboka og i Stjørdalens Blad. Ved henvendelse til arkivet der har jeg fått opplyst at de ikke kan finne omtalen av henne der, så dette innlegget er bygd på de tre nevnte bygdebøker.

Hvem var Stor-Magli?

Magli Jonsdatter Ramlo var født på Ramnan i Holtålen og levde fra 1786 til 1861. Hun var stor og grov, og fikk derfor navnet Stor-Magli. Men det var ikke bare størrelsen som gjorde henne til en original. Nei, Magli hadde sine meninger, og sine meningers mot. Hadde hun satt seg noe fore, ja, så gjennomførte hun det.

I 1808 fikk hun ei særkullsdatter som fikk navnet Kari. Hvor denne jenta var født vet jeg ikke, men Magli var kanskje allerede da kommet til Singsås. I hvertfall kom hun til Hinsværk som taus.

I 1820 vart hun gift med Peder Jonsen. Hun var da 34 år og han var 71 år. Peder hadde vært gift med Berit Digre, og de hadde ryddet husmannsplassen Bakkin i Singsås. De hadde barn sammen, bl. a. en sønn som het Hans.

I 1822 fikk Magli og Peder ei datter, og hun fikk navnet Berit.

Å være husmannsfolk var nok ikke alltid så greit, for det var et slit å få endene til å møtes. Når folk arbeider hardt og likevel ikke ser noen bedring skal det ikke mye til for å bli uvenner med andre. Slik var det også med Magli og hennes naboer. Først var det Hans, og siden han som eide plassen hun kom i unåde hos. Likevel gikk det da på et vis, men når mannen døde i 1825 vart det verre. Bonden kom og sa opp kontrakten på plassen og forlangte at Magli skulle flytte derfra. Dette mente hun var ulovlig selv om kontrakten lød på mannens navn. Før gjaldt det ei grind og ei vassrenne til kverna, men nå gjaldt det selve livsgrunnlaget.

Magli bøyde seg ikke, og det vart rettssak. Den tapte hun, men mente likevel at det var hennes rett å bo der hun og dattera hadde vært.

Endskapen vart at lensmannen kom og kastet både henne og ungen ut av huset.

De fikk bo hos noen kjenninger, men Magli gikk alltid og tenkte på hvordan hun skulle gripe saken an. Penger til å anke til en høyere domstol hadde hun ikke, og hun var klar over at ingen ville gi henne lån til en ny sak.

Omsider kom hun på den tanken at kongen måtte være en myndig og rettenkende mann som kunne hjelpe henne.

Da hun fikk høre at kong Carl Johan skulle være en tid på slottet i Kristiania, bestemte hun seg for å gå dit å snakke med landsfaderen.

Å gå til Kristiania i harde tunge lærsko mente hun vart for slitsomt, og derfor gjorde hun seg labber som var mye lettere. Antagelig sydde hun på såler av lær eller skinn, for det var mer slitesterkt og bedre å trå på.

Vegen oppover Ålen og til Røros kjente hun fra før, men når det bar nedover Østerdalen og over Hedmarken vart det fremmed terreng. Det er sagt at hun holdt bra fart nedover de lange flatene, for hun gikk enkelte dager opptil seks gamle norske mil. Mat og husly fikk hun av godtfolk. Kanskje måtte hun av og til arbeide for føden. Av naturlige årsaker unngikk hun de store godsene, men søkte inn til folk hun forsto var av liknende stand som hun selv.

Likevel var det nok ikke til å unngå at hun fikk mange spitord. Mange mente nok at hun måtte ha en skrue løs når hun kunne innlate seg på en slik tur. Det var nok mange som dro på smilet av både kjerringa og i sær labbene.

Etter flere lange dager kom hun endelig til Kristiania og fikk spurt seg veg til slottet.

Der vart hun vist inn på et kontor der det satt en myndig mann i fin uniform. På bordet foran ham var det massevis av papirer og bøker. Magli kjente seg nok litt svak der hun sto, men nå var hun kommet frem, og nå måtte hun ikke gi seg. Mannen var lydhør og han leste nøye gjennom saken. Omsider tok han papirene med seg inn på et annet rom der Magli forsto

at selve kongen var. Gjennom døra kunne hun skimte kong Carl Johan der han gikk att og fram på golvet. Hun fikk ikke treffe ham, men han ga beskjed om at han skulle se på saken, og hun skulle få høre fra ham. Alle papirene måtte hun la ligge igjen.

Ja, så var det å ta på heimveg i nesten 50 mil. Heime fikk hun og dattera bo hos noen kjenninger mot å arbeide for føden.

Ventetiden vart lang for Magli, for det gikk to år uten at hun hørte noe fra kongen. Det var kanskje ikke rart at hun tenkte at saken hennes var glemt og bortlagt. Magli hadde ikke vært den hun var hvis hun ga seg med det. Nei, hun tok atter på langtur. Chr. Lodgaard i Singsås mener at andre gangen hun gikk til slottet så var det til Stockholm for det var der kongen bodde.

Da hun var på slottet fikk hun en sølvdaler av kongen til minne om turen. Denne tok hun vel vare på, og den har vært oppbevart av hennes etterkommere i lang tid.

Den andre dattera vart gift i Tydalen, og Magli kom også dit. Der vart hun kjent med Anders Jacobsen Lillebrekken, og vart i 1831 gift med ham. Sølvpengen hun fikk av kongen skal være på den gården.

Det gikk ikke så lang tid før Magli fikk svar fra kongen og endskapen på hele historien vart i følge Nygård i Haltdalsboka at hun skulle få att plassen sin.

Sorenskriveren som hadde dømt i saken fikk beskjed om å søke avskjed, og bonden fikk bot for unødig trette.

Det er sagt at Magli og dattera reiste tilbake og tok plassen i bruk igjen. Hvor lenge hun var der vites ikke, men hun kom til Lillebrekken og levde der til hun døde.

Plassen vart overtatt av andre og slekten hennes kom bort fra bygda.

Historien om Stor-Magli vart nok ikke nedskrevet i første omgang, men på folkemunne vart det snakk om henne i årevis. En må vel gå ut fra at de muntlige overleveringene har fått farge av dem som fortalte det.

Hvorom allting er; Stor-Magli var nok en viljesterk kvinne som satte spor etter seg.

Hun hadde en uvanlig kropp, og den brukte hun hardt. Dette fikk hun merke på slutten av livet, for hun fikk store plager med beina.

Magli døde i 1861 etter å ha vært enke siden 1840 da andre mannen hennes døde.

Den heldige generasjonen?

◆ Av: Lillian Holden

Mange eldre sier ofte: – Ungdommen nå til dags. De aner ikke hvor heldige de er! Det bukkes og skrapes og legges til rette for dem. Nei, det var anderledes da vi var unge...

Vi ungdommer lærer mye om fortiden, om "gamle dager". Om hvordan våre forfedre slet og skitt under neglene ble tatt som et tegn på et skikkelig menneske, en arbeider. Om hvor mye vanskeligere alt var og evnene de hadde til å glede seg over små ting. Men er det vi ungdommer som er den heldige generasjonen?

Dagens samfunn er et stressamfunn. Mennesker har mindre tid til hverandre enn de hadde før i tiden. Det oppdages stadig nye ting, nye metoder som skal hjelpe folk til å få et enklere og lettere liv. De unge spås en framtid som skal bli så mye bedre. Alt dette høres greit ut. Dess lettere livet blir, dess bedre tid må vi vel få til hverandre og til å dyrke egne interesser. Men ulempen ved dette synes også klar. Blir livet rett og slett for enkelt?

En ting som gjerne blir dratt fram som negativt med utviklingen av verden, er folks helse. Tidlig på 1900-tallet og et stykke utover var jordbruk det mest utbredte yrket i Norge. Et jordbruk der menneskene selv var drivkraften og maskiner var utelukket. Folk sto på fra morgen til kveld, spiste det som naturen selv produserte og hvilte om natta. Dette er en klar forskjell fra dagens situasjon. Nå gjøres det meste av arbeidet av maskiner, og mange bønder ser ikke lenger noen framtid i jordbruk. Fastfood selger som aldri før, og mennesker spiser usunn mat mer enn noe annet. Trim blir det så som så med, ettersom biler og andre motoriserte kjøretøyer bringer oss dit vi skal. Er ungdommen i dag den heldige generasjonen? Er det vi som har det best og blir mest bortskjemte?

Lover og regler var en viktig faktor også før i tiden. Man visste alltid hva som var tillatt og holdt seg til det. Det gjør da de fleste også i dag, men kriminaliteten florerer og blir verre og verre.

Diskusjonen kan gå lenge om det var verre før i tiden enn det er nå. Selvsagt hadde mennesker da mindre materielle ting å hjelpe seg med, mindre med mat og penger. Men de hadde tid til hverandre, og levde av naturen. I dagens samfunn har folk mindre tid til medmennesker og ettertanke, og er kanskje mer egoistiske?

Men utviklingen har også klart vært positiv på mange måter, og nå har man midler til å hjelpe dem som sliter og har det vondt. Begge "tidssonene" har sine fordeler og ulemper. Så er det dagens generasjon som er den "heldige generasjonen"? Er det vi som er bortskjemte med hjelpemidler og er utakknemlige? Det må være opp til den enkelte. I mellomtiden får vi ta vare på den verden vi lever i, og den verden vi har. Hvem vet hva framtiden vil bringe og hva neste generasjon vil oppleve og utrette.

Er disse ungdommene "den heldige generasjonen"?

Stasjonsbyen ved Eidet
1877–1975

Fire kunder som møtes på Stensli stasjon. Fra v. Per H. Kulbotten, Gustav Olsen, Einar Stensli og Ole Almås.

Fra v. betjent ved Stensli stasjon Lars Myran og rutebileier Jon Kjerrengvoll (Jo Posta).

◆ Av: Martin Åsvold

Det er med vemod jeg sitter og ser oppover til Stensli stasjon når jeg tenker på min barndom og all den virksomhet som var omkring stasjonen den gang. Det var kiosk, bakeri, kafé, butikk og rutebilanløp fra Hessdalen. Det var alltid spennende å komme til kiosken til Bibbi, eller Berit Grønn som var navnet hennes.
Hun hadde mye spennende lesestoff, fra Knut Gribb til Filmjournalen, og en masse andre ting. Hjemme hadde vi jo bare skolebøkene og Arbeidets Rett.

Mora til Bibbi hadde kafeen og flere rom til overnatting for personalet ved jernbanen.

For oss som var unge var gata ved Stensli stasjon som en annen verden. Etter en tur i kiosken var vi innom stasjonen for å hente posten, før vi gikk videre til kafeen som Anna hadde litt lengre nede i gata. Derfra gikk vi til bakeriet hvor vi kjøpte nystekte boller som vi tok med til heimturen.

Butikken var liksom avslutning på en spennende tur for oss unger. Var det igjen noen penger, kunne vi få lov å kjøpe en pakke bruspulver til 10 øre stykket.

I denne tiden måtte vi sjøl finne gleden i kvardagen. Vi kunne ikke kjøpe oss lykke og glede. Vi sto nok bedre rustet til å møte framtida vi som vokste opp den gang.

I de åra som er gått er det 43 mennesker som har gått bort omkring stasjonen, og seks små gårder er nedlagt.

Den nye tida med sentralisering er kommet til Ålen. Borte er den gode tida fra vi var små med nærhet til hverandre.

En eldre mann sa det til meg; nå må en gå på samvirkelaget for å treffe folk. Den tida vi lever i nå er blitt kaldere og kaldere i takt med velstandsutviklingen.

God jul!

Ætte'rakst oppi Skansa

◆ Av: Ole Gunnar Folde

Primo oktober 2001 gjenstår èn dugnadskveld, før vi kan si at prosjekt Slaget ved Engan skanse er vel i havn for denne gang. Grunneierne ser positivt på en videreutvikling av dramaet. Derfor slipper vi heldigvis å demontere/rive tribunefundamentet. Denne avsluttende dugnadskvelden vil bl.a. bli brukt til å sikre/tildekke treverk/trekonstruksjoner i Skansen.

Ætte'rakst'n vil sjølsagt også inneholde en vurderingsbit, og alle som har deltatt i prosjektet, vil i løpet av høsten bli invitert til å dele erfaringer og synspunkter med styret. Men allerede nå kan vi si at det er stemning for "nytt slag" sommeren 2003.

Om vi klarer å få til samarbeid med aktuelle partnere i kommunen gjenstår å se, men Nils Arne Eggens filosofi om samhandling og det "å gjøre hverandre god" bør ha mye for seg også innen kultur/arrangement. Dette bidraget i Oppunder Fjellbandet er ment som en foreløpig oppsummering av Slaget ved Engan skanse, sommeren 2001.

En regnfull søndag sommeren -99 møttes undertegnede og Per Ola Holden hos Aasta og Johan Bendz for å se på mulighetene for lydforsterking i Skansen. Av "installasjoner" i Skansen fantes bare gapahuken og minnesteinen, begge reist av Ålen historielag i 1997. Hva med fremføring av strøm til Skansen, og hvordan bygge scene og tribune uten å ødelegge et verdifullt fornminne? Med utallige spørsmål og sommerregn i bakhodet, ble befaringen avsluttet. Per Ola syntes prosjektet var spennende, og vi hadde sikret oss en av landets mest erfarne lydmenn. At familien Bendz helhjertet støttet opp om våre planer var dessuten helt avgjørende for den videre fremdrift. Ea-gjengen var våren

"Sivilbefolkningen" i Skansen. Foto: Jon Østeng Hov.

Aktivitet rundt sminketeltet. Foto: Jon Peder Aspaas.

Kjell Arne Garmager og Håvard Moen. Foto: Jon Peder Aspaas.

2000 opptatt med revyen "De 'e 'se fløki", slik at første mulighet ble juli/aug. 2001. 13. april 2000 ble det etablert et prosjektstyre: Olav Nyrønning, Per Findland, Aud Judith Volden, Åshild Leinsvang, Eli Sesseng og leder Ole Gunnar Folde. Styret ble etter hvert utvidet med Håvard Moen, Magne Almås, Harry Moan og Jon Peder Aspås.

Det tok mye tid og krefter å få alle poster bemannet, men Ea-gjengen var allerede i mai kommet så langt med tekstene at utendørsprøvene i Skansen kunne gå som planlagt i juni. Sammen med Ea-gjengen hadde regissør Kåre Wessel bygd en teaterfaglig "grunnmur" som var av uvurderlig betydning for vårt anstrengte tidsskjema.

Som vi skjønner, er Skiløperkompaniet på langt nær så mobiliseringsdyktig sommerstid som på vinterføre. Blant annet derfor slet Håvard Moen og oberst Schultz, dvs. Vidar Aunøien, med å skaffe nok mannskaper til en operativ avdeling. Også her ble det gjort en formidabel dugnadsinnsats. Befal og menige, bondesoldater og artilleri, uniformer fra "Festningsspillet" i Trondheim, blankpussete muskettbørser, feltskjær og feltprest – snart kunne oberst Schultz og kommisarius Mikkel Pederssøn mønstre en "oppdresset" infanteriavdeling med den ypperste kampmoral og slagkraft!

Svenske uniformer/utstyr ble velvillig utlånt fra Tydal. Våre bondesoldater og sivile aktører i Skansen kunne også iføre seg tidsriktige uniformer og klær, uttenkt og "hemsydd" av Aud Judith Volden. Det ble videre "spedd på" med sko og effekter fra militære overskuddslagre. Det er ingen overdrivelse å hevde at det her ble utført arbeid på forskningsnivå kombinert med en helt ubegripelig innsats ved symaskina.

Når vi endelig fikk se våre skuespillere, soldater og offiserer "på scenen" oppi Skansa, er det ingen tvil om at de gjennomført flotte kostymene var en viktig del av det vi opplevde som en liten seier.

Et lite tilbakeblikk, igjen. Sommeren 2000 fikk Sigrid Jansen oppdraget med å lage en presentasjonsbrosjyre. I slutten av august samme år ble hele prosjektet presentert på en svensk-norsk kulturkveld. Utover høsten gikk sponsorsjef Per Larstuvold igang med å skaffe sponsorer. Det er ingen tvil om at det dessverre er eksportert mye kompetanse fra Holtålen, for ved årsskiftet var Per Vera allerede igang med å skaffe siste halvpart av sponsorinntektene.

Manus ble utarbeidd høsten/vinteren 2000/2001, og det ble lagt vekt på grundig granskning av historiske kilder. Holtålen folkebibliotek, Statsarkivet med Røros Kobberverks arkiv, bygdabøkene, Forsvarsmuseet i Oslo og Johan Bendz' danske militære rapport fra 1870 ble de viktigste kildene til kunnskap om begivenhetene i Engan-grenda, 1. august 1679. Med Ålen historielag som oppdragsgiver var det viktig å kunne gjengi historien så korrekt som mulig, men det var også viktig å skape noe nytt i forhold til de historiske oppsetningene i Tydal og på Røros. Vektlegging av sivilbefolkningens prøvelser, Europas kulturhistorie presentert av filosofen Spinoza, dagligliv i Engan, møtet mellom bondekultur og bergverksindustri, bruk av svenske aktører i oppsetningen, osv. – mulighetene var mange, og ikke minst: Vi hadde autentisk arena hvor begivenhetene virkelig skjedde for 322 år siden. En arena som var omkranset av skjebnetunge grantrær, bevokst av markblomster og skrinneng og innrammet av fossende fjellvatn på begge sider. Her kunne skapes teater i møtet mellom natur og kultur, mennesker og makter. Men hva om den alltid like uforutsigbare trøndersommeren snudde "gråsida" til, Tydalshestene

Kristin Jamtvoll som Margrete. Foto: Jon Østeng Hov.

bestemte seg for å gjøre sprangridningsøvelser blant publikum, eller tribunen rett og slett kollapset idet 270 (20 tonn!) begeistrede publikummere reiste seg unisont! Her var det nok å gripe fatt i for arena- og dugnadssjef Per Findland. Men: Kommunen og Eabakksaga ble "støvsugd" for 4, 5 og 6 tom plank, storvokst gran i Skansen ble brukt til å "stemple" opp tribunefundamentet, gapahuken ble restaurert og påbygd, glassetninga fra Findland trevare ble skrudd sammen til sminkerom, 3 strømkabler ble ført frem til arenaen, alt under heftig og begeistret ledelse "tå a Per Håggå". I Per Findlands notisbok ble det forsommeren 2001 registrert nærmere 300 dugnadstimer. Det var faktisk enkeltpersoner som deltok 8-10 kvelder. Og nesten hver dugnadskveld ventet nestor Johan Bendz med svartkjelkaffe, miniforelesninger, gode råd og historier.

Sentral i arbeidet med å tilrettelegge arenaen for drama var scenograf Tove Ødegård. Motorsag, pensel og kost, hekkesaks, rive og ljå danset over vollen. Snart fremsto Skansen nærmest i fordums prakt nyfrisert, og klargjort for historisk spell.

Oddmund Dyrhaug fikk rollen som general Planting, og dermed oppdraget med å rekruttere "svensk" kavaleri – minst 10 skuddsikre gamper pluss vante ryttere. Bjørn Holden ble vår lokale tilrettelegger. Planteetere trenger som kjent friskt fôr og vatn, og høvelig beitetrø måtte gjerdes inn så nær Skansen som mulig. Lokale gårdbrukere fant til slutt en god løsning nær Bendz-eiendommen, og uniformer og "våpen" ble anbrakt i garasjen "hass Johan". Her stilte Oddbjørg Ramlo Holden opp som påklederske, og alt gikk nesten som smurt etter hvert.

Lys- og lydrigger kom på plass i Skansen. Komponist og musiker Magne Almås mønstret sine utmerkede musikere Ingar Engan, Bjørn Lillevold, Hans Skogaas og Reidulf Wormdal. Eirin Folde, Elena Lillevold og Monica Vold fikk med vakker korsang løftet lydbildet ytterligere, og Ola Dragmyrhaug sto for andre lydeffekter. Kjellaug Krogh klarte å lure frem underjordiske skapninger fra busker og kratt i Skansen. Den siste uka før premieren 27. juli ble alle enheter tråklet sammen. Vår målbevisste og dyktige regissør Kåre Wessel "i landslagsform" fikk aktørene til å ta ut alt. Det begynte å gå rykter om utsolgt 1.-forestilling. Det skulle komme en busslast "Brinner en eldveteraner" fra Røros. Våre skuespillere befant seg et sted mellom himmel og helvete i det premieren nærmet seg. Alt kunne fortsatt skje.

Den 27. juli 2001. Generalprøven er over. Johannes Sundt i Retten har fått sitt. Jon Østeng Hov har tatt sine bilder. Publikum parkerer nedpå Storøyen. Historielagets vakter og billettører er på plass. Røde Kors er klar til å berge restene av både svensker og nedsparkede bondesoldater. Stemningen er en smule elektrisk. Sommerkvelden er varm og myk når neverluren innbyr til drama i Skansen.

Fløytespill og elgitar. Spinoza kommer ettertenksomt ruslende gjennom arenaen og fremfører sitt budskap fra den store verden. Snart smeller replikkene på reinhekla ålbyggmål. Så står en der med tårer i øynene og takknemlighet i sjelen og kjenner en stor og ekte glede over å ha fått arbeide med et utrolig spennende stykke historie sammen med mange entusiaster som hadde trua.

Takk til dere alle som gjorde dette mulig, og ikke minst: En like stor takk til dere 900 som besøkte forestillingene!

Seterbudeiene ved Hesja

Et gammelt bilde fra den gang Rathåggåvollen og Dragmyrhaugvollen lå side om side.

◆ Av: Arnulf Nordgård

På vestsiden av Hersja, der Storhesja og Litjhesja renner sammen, var det fire setervoller: Rathåggåvollen (tidligere Smemovollen), Dragmyrhaugvollen, Nordgårdsvollen og Stensvollen.

De første budeiene jeg erindrer var, Marit Dragmyrhaug, Gjertrud Nordgård (min mormor), og Kari Bakken Stene. Magli Rathåggå som kamperte sammen med disse døde i 1930. Kari gikk bort i -39 og Gjertrud i -42, mens Marit levde til 1954.

Det ble omsider et generasjonsskifte i årene før krigen. Petra Rathåggå, Johanna Dragmyrhaug, min mor Maret og Marit Bakken var arvtakere. I og med at Marit Bakken og Petra Rathåggå gikk bort i relativt ung alder, henholdsvis 42 og 53 år gamle, ble det vekslende budeier på Rathåggåvollen og Stensvollen.

Johanna Dragmyrhaug og min mor var vel de to som fikk lengst fartstid som seterbudeier. Johanna døde i 1968 og seterdrifta opphørte. Seterdrifta på Nordgårdsvollen ble avsluttet i 1969.

På Rathåggåvollen ble det vekslende seterbudeier etter Petras død. Ane Nordgard (Lars H. Nordgards andre kone), Anne Krokan, Kristina Lyng, Anna Vårhus og Karen Hegseth.

På Stensvollen ble det også flere budeier etter at Marit Bakken døde i 1942: Julla Østeng, Beret Krokan og Marit Hov (Hovseth).

Både Rathåggåvollen og Stensvollen ble nedlagt som seterbruk først på 50-tallet, og da var det bare to seterbruk og to seterbudeier igjen. Dragmyrhaugvollen ble da flyttet fram til vegen. Nærkontakt mellom de to gjenværende budeier var nok medvirkende til at setra ble flyttet.

Som vi skimter av bildet var Rathåggåvollen og Dragmyrhaugvollen nære sammen i tidligere tider. Dragmyrhaugvollen ble først flyttet lenger mot sør, og så i 1954(?) fram til vegen der den ligger i dag.

Uansett hvem som var seterbudeier på vollene sitter jeg igjen med det inntrykk at det alltid var godt naboskap. De omgikkes nesten hver kveld etter fjøstid og også ellers på dagtid når tiden strakk til. Av og til måtte det jo gjøres noe f. eks. "ha på kjel" og andre gjøremål som tok noe av tiden mellom fjøsstellene.

Noen ganger ble det lengre gåbort-turer. Morkavollen, Stensvollene og Nesgardsvollen ble som regel avlagt et dagsbesøk hver sommer. Likeså til Gryt-

bakksvollene sørom Herssjøen. Da ble stien langs Herssjøen på vestsida forbi Skarpengvollen benyttet. Løbørsvollene og Kirkhusvollene ble besøkt oftere. Og selvfølgelig var det gjenbesøk.

En liten artig historie som bekrefter det gode naboskapet: I 1951 var jeg handelsbetjent hos Gunnar Eggen og bestemte meg for å sende litt godt til moderen. Jeg pakket inn litt sjokolade, tomater og annet godt som jeg sendte med Sigvart Posta. Postkarene var så pålitelige at det var unødvendig med navn på pakken. Det uheldige skjedde at Ola Post overtok kjøringa fra "Posten" til Øyungen, og pakken ble levert til feil Marit. Marit Hovseth ropte på mor at hun hadde fått pakke, og at hun måtte innfinne seg for å ta del i gledesstunden. Alt skulle deles likt hvis den ene fikk noe godt. Mor ble irritert for at ikke noen hjemme også kunne sende henne en slik pakke. Hun takket for serveringen og gikk betuttet hjem. Sanninga kom for en dag, og Ola post ble tilgitt.

Til slutt vil jeg gjerne rette opp en feil i en artikkel i Oppunder fjellbandet i 1995 hvor jeg beskrev "Sommeren ved Hersja som ryss". Av artikkelen syntes det som om jeg også var med på dåpen av Karibjørka, Gjertrudbjørka og Jimstenen.

Det riktige var at ved dåpen av Jimstenen var det Halstein Rathagen, Gunnvor Bakken (Myhren) og min søster Gjertrud som var "prest og faddere". Kari- og Gjertrudbjørka ble nok døpt en generasjon tidligere. Gjertrudbjørka er borte for lenge siden, og Karibjørka bærer heller ikke grønne blad lenger, men Jimstenen vil nok ligge der i årtier

Kari Bakken (Stene) og Gjertrud Nordgård.

Minnebok om Halvard Bakås

Få i vårt distrikt har utrettet så mye for lokalhistorie, kulturliv og bygdemiljø som Halvard Bakås. Han var en gledesspreder i ordets rette betydning. I samarbeid med kulturkontoret i Holtålen og Halvards etterlatte familie vil det bli gjennomført stoffinnsamling om hans liv fram til 1. mars 2002. Noen personer vil også bli oppfordret til å gi skriftlige bidrag til minneboka.

Vi håper å få publisert arbeidet i løpet av høsten 2002, gjerne i forbindelse med en kulturkveld i Hessdalen samfunnshus. Personer som har noe å fortelle, bes levere bidraget skriftlig, på papir, diskett eller som mail (adr. ogufold@frisurf.no) til Ole Gunnar Folde, Hessdalen, eller til Eli Sesseng, kulturkontoret i Holtålen.

Dette initiativet er ikke koblet til arbeidet med å reise et minnesmerke over Halvard i Hessdalen.

Hessdalen, 7. oktober 2001 – Ole Gunnar Folde

Killingdal og the Bede

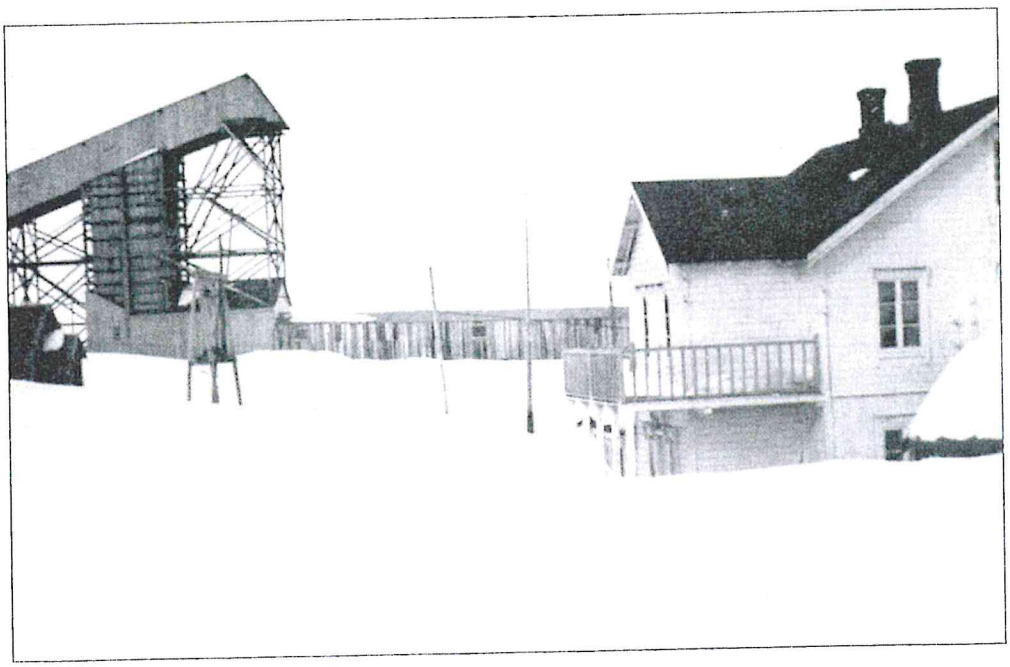
Av: Aud Mikkelsen Tretvik og Leif K. Bårdstu

Ingen som har hatt befatning med Killingdal gruver på en eller annen måte har vel kunnet unngå å registrere det merkelige navnet the Bede, eller the Bede Metal & Chemical Company ltd., lokalt uttalt nokså rett fram som det skrives, "te bede". De fleste har vel også visst at det var dette selskapet som sto for driften av Killingdal gruver i en lang periode fra rundt 1900 og framover. Men hvordan kom dette selskapet til å interessere seg for de ressursene som lå i fjellet her på våre trakter, hvilke interesser sto bak selskapet og i hvilken økonomisk sammenheng opererte disse?

Mange har gjennom årene vært opptatt av gruvedrifta i denne regionen generelt og for Killingdal spesielt, men ingen har gjort særlig forsøk på å kartlegge den større sammenhengen som Killingdal var en del av. Henry Jensås er den som har gitt de beste ledetrådene når det gjelder de utenlandske forbindelsene til Killingdal. Han forteller i hovedoppgaven sin Killingdal gruber 1895–1920 at selskapet the Bede Metal fikk kontrakt med Killingdal Gruveselskap i Trondheim om leie av drifta ved Killingdal gruve i 50 år fra 14. september 1895. The Bede Metal var blitt stiftet i 1872 med hovedkontor i Hebburn ved Newcastle upon Tyne i England. Målet for bedriften var å utvinne metaller og kjemiske produkter i og utenfor England for avsetting på verdensmarkedet, og selskapet kom til å engasjere seg i gruver både i Spania, Portugal og her i Norge (s. 219-220).

En kan her øyne et selskap med kapital i ryggen. Kapital var nødvendig om en skulle drive gruve, og utenlandsk kapital var det mye av i næringslivet i Norge på 1800-tallet. Men hvordan kom akkurat disse britiske interessene til å kaste blikket på Killingdal? Vi satte oss fore å prøve å finne svar på de spørsmålene som er referert innledningsvis, det vil si, i hvilken større økonomisk sammenheng kan en plassere Killingdal i den tida the Bede Metal sto bak drifta?

Hva kunne en finne i ulike historiske kilder? En titt i arkivet etter Killingdal gruver som er oppbevart på Statsarkivet i Trondheim ga en del spor, bl.a. at the Bede hadde agenter rundt om i Norge først på 1900-tallet på jakt etter drivverdige mineralforekomster. I dette arkivet er det også mye mer å hente. Vi fant likevel ut at vi måtte dra til England for å spore informasjon om selskapet og de interessene som sto bak. Vi hadde en del holdepunkt gjennom Henry Jensås sitt arbeid, Vilhelm Lange var behjelpelig med kopier av en del materiale som han hadde oppbevart etter bestefaren, Vilhelm Birkedal Lange, som var direktør på Killingdal fra 1919, og en samtale med Frederik Bachke i firmaet H & F Bachke A/S var også nyttig. En del henvendelser på forhånd til offentlige arkiv i Nord-

Direktørboligen på Killingdal.

Statue av Charles Mark Palmer i byen Jarrow øst for Newcastle. Foto: Leif Bårdstu.

England med spørsmål om selskapet the Bede Metal var så og si resultatløse, sjøl om et lite sidespor om navnet the Bede førte til en morsom oppklaring.

Det var firmaet H. & F. Bachke i Trondheim som eide Killingdal Gruveselskap, men drev det bare kort tid for egen regning før det ble leid ut til the Bede Metal i 1895. Dette Trondheimsfirmaet hadde hatt kontakter til England lenge før dette. Firmaet ble grunnlagt i 1861 og sto for salg av kis fra kobberverket på Ytterøya og fra Røros. Oppdraget fra Ytterøya førte med seg import av køl til smelting av kobber, og det har garantert medført kontakter til Newcastle-området som er et av de store køl-distriktene i Storbritannia. Men det er også mulig at the Bede Metal hadde utsendinger i Norge for å spore opp drivverdige forekomster og slik kom i kontakt med eierne av Killingdal. I Killingdalsarkivet finnes det som nevnt dokument som viser at det har forekommet på senere tidspunkt.

Gjennom årsberetninger for selskapet the Bede Metal som Vilhelm Lange skaffet til veie, ble det klart for oss at selskapet både holdt direksjonsmøtene sine og generalforsamlingene på the Royal Station Hotel i Newcastle. Direktørene på Killingdal gjennom alle år, først Percy Carr 1895–1897, så Thomas Longmore 1897–1919 og deretter Vilhelm B. Lange fra 1919, måtte årlig reise til Newcastle for å møte selskapets direksjon, og da tok de inn på dette hotellet og deltok i møter der. I motsetning til nokså strabasiøse reiser for 60-100 år siden, var det en kort og behagelig reise fra Trondheim til Newcastle med dagens kommunikasjonsmidler. Hotellet er eksteriørmessig omtrent som da det ble bygd for omlag 150 år siden, og vi innlosjerte oss der og studerte den fordums prakten som preget interiøret. Lokale bibliotek ble besøkt, ansvarshavende for studiet av britisk-skandinaviske forbindelser på universitetet i Newcastle ble kontaktet, lokale skrifter og gamle kart ble studert og fysiske rester og minnesmerker etter the Bede Metal og de som sto bak, ble befart.

Selskapet the Bede Metal & Chemical ltd. ble stiftet 1. mai 1872 med formål å drive smelteverk for kobber, produksjon av råjern samt leie og drift av gruver for råmetaller. Eiere var Charles Mark Palmer, kølgruveeier og skipsbygger, kjøpmannen James Hall samt skipsredere og fagfolk innen metallproduksjon. Selskapets britiske virksomhet ble lokalisert på nabotomta til Palmers skipsverft i Hebburn ved byen Jarrow utafor Newcastle.

Charles Mark Palmer var nøkkelpersonen bak the Bede. Han var kjøpmannssønn og ble en pionér innen britisk industri. Han slo seg først opp som dyktig driftsleder av kølgruver, senere ble det skipsbygging, og han utviklet det første propelldrevne frakteskipet med stålskrog. Disse båtene hadde kapasitet og fart som var overlegen i forhold til de gamle trebåtene. Båtene ble en sensasjon og revolusjonerte frakta til London som var den store avtakeren av køl fra Nord-England. Palmers skipsverft ble etter hvert også stor leverandør av båter til den britiske marinen.

The Bede Metal blir etablert av Charles Mark Palmer m.fl. for å kunne drive egen jern- og stålproduksjon for skipsbygginga. Palmer ønsket å kontrollere alle ledd i skipsproduksjonen fra råmalm i gruver via foredlingsanlegg til ferdige skip. En viktig bakgrunn for dette var at en båt til den britiske marinen (1862) ble for sent levert på grunn av forsinkelser hos en underleverandør. Dette skulle ikke skje igjen! Skipsverftet sto også for bygging av motorer og annet utstyr

sjøl. Byen Jarrow vokste fra 4.000 til 40.000 innbyggere på 1800-tallet. Da den fikk status som egen bykommune, ble Charles Mark Palmer den første borgermesteren. Han ble valgt til medlem av det britiske parlamentet og ble senere utnevnt til baronett. Han hadde også en rekke sentrale britiske verv, bl.a. vervet som styreformann for Suezkanalen.

Ved elva Tyne mellom Newcasle og utløpet lå skipsverft, mekanisk og kjemisk industri samt kølgruver på rekke og rad. Det var et av verdens største industriområder på 1800-tallet, med bl.a. lokomotivfabrikken til Robert Stephenson (sønn til oppfinneren av lokomotivet, George Stephenson).

Selskapet The Bede Metal fikk i begynnelsen malm fra gruver i Spania, Portugal og Nord-Afrika. Man undersøkte flere muligheter via firmaet Delprath & Carr som sto for drift av gruver i flere land. Percy Carr besiktiget Killingdal, anbefalte å leie gruvene og var daglig leder fra oppstarten i 1895 til 1897 da de overflyttet Thomas Longmore fra ei gruve ved Cordoba i Spania. Da han ble syk i 1919, overtok Percy Carrs yngre bror Richard til Vilhelm Lange kom høsten 1919. Percy Carr havnet for øvrig ved ei gruve i Mexico.

Denne vidtrekkende orienteringa til the Bede i jakten på råvarer innebar at de kom til å arbeide under mange slags rammebetingelser. Det erfarte ledelsen i selskapet og det merket også den som fikk oppgaven som daglig leder. For en mann som Thomas Longmore var det stor kontrast mellom forholda han kom fra under det spanske regimet i Cordoba og det han kom til i Norge, med en stadig forbedret arbeidervernlovgivning og en arbeiderbevegelse på frammarsj med allmenn stemmerett for menn allerede fra 1898. Mellom Killingdal og Newcastle kan det også trekkes opp kontraster. Klima og øvrige naturforhold var temmelig forskjellig, og det var kulturelle barrierer, både språklig og på andre måter. Dessuten kunne det være et stort gap mellom det eierne i England stilte som betingelser og krav for gruvedrifta og det som var praktisk mulig å gjennomføre.

Bare små mengder av kisen fra Killingdal gikk imidlertid til the Bedes anlegg i England. Mottakere var i all hovedsak 6-7 svenske bedrifter: Hissmofors i Krokom, Hytte Bruk, Eggesund Bruk, Rydö Bruk, Ströms Bruk, Tegefors Werk i Järpen og Ulriksfors. Under 2. verdenskrig måtte store deler selges til tyske verk og dette fortsatte også etter krigen. I årsmeldinger for the Bede for 1928 og 1938 er ikke tallene for Killingdal og Hebburnverket tydelig adskilt, men Killingdal vies stor oppmerksomhet i beretningene og synes i disse årene å utgjøre en betydelig del. The Bede består da kun av disse to enhetene.

Palmers skipsverft hadde flere kriser og oppturer. Det var store ordrer til den britiske marinen i forbindelse med det britiske imperiets kriger i Afrika og Asia og 1. og 2. verdenskrig. Flere av verftene langs elva Tyne slo seg sammen. På 1930-tallet var det stor krise og depresjon i hele Europa, og det rammet også Newcastle-distriktet. Over 7000 arbeidere ble oppsagt samtidig ved Palmers. Arbeiderne gjennomførte en "fattigmarsj" helt til parlamentet i London i 1936. På 1970-tallet var det ny storkrise, og situasjonen i dag er at kun ett verft er i drift i hele området.

Etter Charles Mark Palmers død i 1906 overtok sønnen Alfred ledelsen og var med i styret fram til 1930-tallet. Han overtok baronett-tittelen og overtok også farens herregård, Grinkle Park. I dag bor for øvrig den femte baronett Charles Mark Palmer i Monkwearmouth sørøst for byen Jarrow.

Hva så med navnet the Bede? Allerede før vi dro hjemmefra fant vi ut at Bede var navnet på en engelsk munk som levde og virket rundt år 700, men hva hadde denne munken med et selskap som drev med metallproduksjon å gjøre? Det viste seg at denne angelsaksiske munken hadde holdt til i et kloster i Jarrow, og denne Bede var ingen hvem som helst. Han ble kalt Venerabilis som betyr den ærverdige, levde 673–735, og forfattet en rekke lærde skrifter i teologi, naturvitenskap, matematikk og historie, bl.a. kirkehistorie. Han skrev en allmenn historisk framstilling der han for første gang innførte tidsregningen fra Kristi fødsel. Han ble kanonisert og fikk 27. mai som festdag. Når det selskapet som ble stiftet i 1872 skulle navngis, var det meget nærliggende å ty til navnet på en munk fra det området der selskapet hadde hovedsete. På samme måte som vi i Trøndelag bruker St.Olav som tilnavn på mye og mangt, brukes i Nord-England navnet Bede som tilnavn på selskap, institusjoner og produkter. Der var det mysteriet løst!

Avslutningsvis retter vi en foreløpig takk til de som har hjulpet oss i arbeidet, både til de personer og instanser som er nevnt foran og til lokale historielag som vi kom i kontakt med etter hvert. Disse jobber mye på samme måten som her i Norge, og vi kommer nok til å trekke flere veksler på dem i fortsettelsen av dette arbeidet. Det er mange interessante spor som kan forfølges til mange land.

Det tyske Armfeldttog – i vestfjellene

Dette sto i Fjell-Ljom den 4. juni 1945. Artikkelen er skrevet av Arnljot Eggen og gjengis med forfatterens tillatelse. Oppunder Fjellbandet har fått artikkelen av Bjarne Lillevold.

Hjemmestyrkene finner likene av to omkomne soldater. Tyskernes svinske framferd på setrene.

Hjemmestyrkene fra Os fant lørdag likene av to tyske soldater ved elva Snudda. De omkom under tyskernes felttog i vestfjellene i vinter. Den ene soldaten lå helt nede ved elva, mens den andre lå oppe ved teltet de hadde satt opp. En venter å finne to lik til i ei snøfonn like ovafor stedet. Også i traktene på nordsida av Forellhogna tror folk at det ligger ihjelfrosne soldater.

Det var omkring 10. januar 1945 at tyskerne kom fra alle kanter for å undersøke traktene omkring Forellsjøen og Forellhogna. Det var bitende kaldt de dagene, og mye uvær i fjellet, slik at det tyske felttoget ble noe av en tragikomedie. De fant ingen ting av det de lette etter, men mistet flere av sine egne menn.

Torsdag 11. januar kom tyskerne og rekvirerte skolehuset i Os. Samme dag drog ca. 90 mann nordover Vangrøftdalen. De tvang bygdefolk til å følge seg med hester. Karene fikk ordre om å ta med seg mat for to døgn, men de ble borte i fire. Det var i det hele tatt et ynkelig felttog som satte til fjells i kulden og snøværet. De tyske soldatene var elendig utstyrt. Det viste seg at de ikke hadde underbenklær engang i den bitende kulden. Mange av dem hadde ikke strømper, bare fotkluter. Elendige skiløpere var de også, folk trodde ikke de hadde gått på ski før. Mange av soldatene gråt bitterlig mens de strevde seg nordover.

Første natta overnatta de hos den kjente skiløperen Annar Ryen i Dalsbygda. De satt på stoler rundt i huset og sov om natta. Dagen etter drog noen til Jotvollen, mens resten fortsatte til Såttåhaugen og videre nordover. I Synnerdalen bak Forellhogna møttes de visstnok med styrker fra Gauldalen. Ved Forellsjøen lå 40 mann ute i det forrykende uværet. Det er ufattelig hvordan de klarte seg i den sterke snøstormen og gjennomtrengende kulden. På tilbakemarsjen til Såttåhaugen ble fire soldater og en offiser savnet. De hadde slått opp telt ved Snudda, og her frøs soldatene i hjel. Dagen etter ble det fra Os sendt ut en hjelpepatrulje på 10 mann. De fant offiseren i live. Han satt ved likene og var blitt sinnsforvirret. Ham tok de med seg, mens de fire soldatene fikk ligge. Senere fant de ikke igjen disse. De karene fra Os som var tatt med til Jotvollen, tilbød seg å være med å lete, men de fikk ikke lov av de tyske offiserene.

Det viste seg at de fleste av soldatene som hadde vært med, hadde forfrosset seg sterkt. 30 mann måtte kjøres ned til skolen på Os. Bena tok til å bli svarte på dem. To soldater ble sendt til sykehuset på Røros, mens resten ble sendt til Berkåk i lastebil. En osing tilbød seg å skaffe lege til en soldat som hadde forfrosset føttene sterkt. En offiser nektet ham dette, og sa bare at det hele var "kaputt". Soldaten fikk senere amputert den ene foten.

Fra Gauldalen kom tyskerne innover traktene opp gjennom Budalen og Hessdalen. Gjennom Hessdalen hadde de til og med vogner med seg! De magre og trøtte hestene hadde ikke truger, men vadet i snø helt opp til buken. Her innkvarterte de seg på gårdene, mens en del fortsatte til Herssjøen og Øiungen hvor de brøt seg inn på setrene. Også herfra ble det sendt tilbake soldater som hadde forfrosset hender eller føtter.

Hele denne utrykningen var preget av planløshet, en kan nesten si vanvidd. Det måtte herske en hårreisende uvitenhet hos den tyske ledelsen om forholdene, når de kunne sende soldater innover fjellene på denne måten.

Ellers var det hele preget av tysk brutalitet og hensynsløshet mot underordnede. En av offiserene på Os sa i telefonen til den tyske kommandanten på Berkåk, at det måtte gå slik, når det var idioter som sto for.

Herjingen på setrene

Over alt hvor tyskerne traff på setrer brøt de seg inn og herjet. Flere steder kunne de med letthet ha funnet ved, men de foretrakk heller å bryte sund stoler og lignende til å fyre med. Kjøreler og andre kopper hadde de tydeligvis brukt til å gjøre sitt fornødne i. De som hadde forfrosset seg ble pakket inn i sengeklær fra setrene, og disse kom ikke til rette igjen. Ellers var mange ting blitt stjålet eller kommet bort på annet vis.

Tyskerjentene fra Tolga ble sendt opp til setrene for å gjøre rent etter de "grønnkledde".

Den tyske gjennomsøkingen av traktene var helt resultatløs

Noen av soldatene uttalte at det var fly de skulle lete etter, men det var vel helst ting som var sluppet ned fra fly og sabotører undersøkelsen gjaldt. Tross det store maskineriet tyskerne satte i gang, fant de ingenting. Det hele artet seg i grunnen som en stor tragikomedie.

En "sleppgjeng" bestående av fire bergensgutter oppholdt seg i fjellene omkring Forellhogna helt fra i fjor høst. Det røynte mange ganger hardt på for dem, det var både lite mat og annet, men de klarte å holde ut helt til 8. mai i år.

Ljot

Midtveis i livet

AV: ELLIN BRATTÅS

Midtveis i livet
ennå ungdommelig,
men bærer fremdeles
på alt møysommelig
du fikk i gave
fra livets bord
av venner, søsken, far og mor.
For ting som er gjort,
ord som er sagt,
det kan bære vanskelig
å få tilbakelagt.

Så gi meg tid
i min middelaldrende vår;
til å finne meg selv,
slik at til slutt jeg får
kjenne den tilfredshet og ro jeg
lengter etter,
ha ett fullkomment liv –
i dager og netter –
Så når mine dager er endte,
mitt livsverk lagt ned,
jeg vet hvorfor alt hendte
og har funnet svaret på det.

I måssåfjella

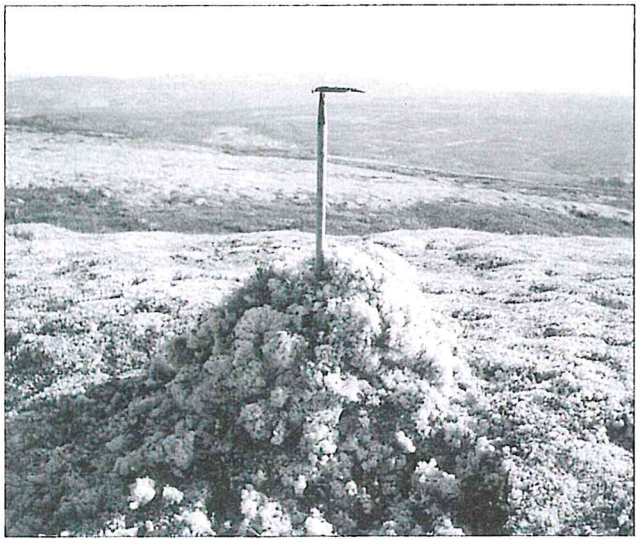
◆ Av: Klaus Lillevold

Vår generasjon er antagelig den siste som både har hørt om, og i praksis deltatt i måssåfjella. Helt fra fjerne tider har gardbrukeran i distriktet, i tillegg til slått på dyrkamark, både drevet med utmarksslått og måssåtaking. Måsså vart brukt som suppleringsfôr for storfe. Det er tvilsomt om fôrverdien på måsså var så mye å skryte av, eller stod i forhold til slitet, men antagelig brukt ut i fra filosofien om at alt som fyller, det før.

På denne tida var det en tendens til å holde for stor buskap i forhold til fôrmengden. I tillegg til utmarksslått og måsså, var det mange som samla brøtt (småkvist).

Måssån vart tatt opp om høsten i august/september. Det vart brukt ei spesiell harke med lange, tynne tinner. Det var en betingelse å ha rått vær for å kaste måssån. Den vart kasta sammen i ruker av passende størrelse, og etterpå båret sammen i høvelige lass. Det vart brukt lette kølfat laget av vier og tråd til det. De som kunne kjøre med hest til måssåplassen, brukte gjerne en stor trapeslignende kasse til å presse måssån nedi. Andre pressa lasset sammen på frihånd.

Heme tok vi måssån i Ratvoldfjella, Storvoldhøgden og i Benndala. Stort sett tok vi måsså mens vi var på seteren, og hadde den som utgangspunkt. Det var ofte surt og kaldt på den tiden, og ikke så godt med klede som i dag, så det var om å gjøre å arbeide seg varm. Spesielt husker jeg hvor flinke de voksne var til å få tent opp varme til blant annet kaffekoking. De hadde sans for å plukke med seg never og tørr einer underveis. Om det regna aldri så mye, vart det råd både med varme og kaffe, og det kom godt med.

Måssåruke med harke sett mot Storskarven.
Foto: Klaus Lillevold

Ved juletider foregikk nedkjøring av måssån til bygds. Det vart som oftest kjørt to lass i slengen. Det hendte vi lunna noen lass på setra og derfra kjørte tre lass heim. Tredje lasset kjørte vi på en ekstra slede med stuttsjæker. For å velte opp lassa, vart det brukt to bjørkeranker som i den ene enden var holka, og i den andre spissa. Bjørkrankan vart slått under lasset ved hjelp av ei stor treklubbe. Det forekom at lassa satt så godt at en måtte bruke repet rundt bjørkrankan og bruke hesten til å dra dem opp.

Måssåkjøring foregikk på den kaldeste tida, og en måtte kle seg godt. Det vart ofte brukt kjøremudd av ulveskinn eller saueskinn. På bena var det vanlig å bruke finnsko, men på det kaldeste måtte en gå for å holde varmen.

Det var ofte flere sammen om kjøringa. En starta grytidlig om morgenen, og det vart en fin stemning når hestklokkan ljoma utover bygda. Stemningen vart nesten trolsk med frostrøk i grålysningen.

Det hendte det vart kaffestopp på en av gardan oppi bygden. For å hindre at mjølkeflaska og brødskivan spekte, putta vi det inn i "skrytpåssån". Med flere i følge, var det gjevt å ha sprekast hesten, og vedkommende fikk gjerne den tvilsomme ære å slå opp veg. Heime tok vi rundt 20 lass, men jeg vet dem som tok 80 lass og mer.

Heime vart lassa saga opp i passende klumper og dratt inn i fjøset for opptining før foring. Det var veldig rått i fjøset på grunn av det, men det var prisen en måtte betale.

Personlig var jeg med i måssåfjella fra jeg var 13 til 16 år. Siste året vi tok måsså, var i 1947. Noen slutta før og andre holdt på lenger.

Sjøl om det var surt og kaldt mang en gang, og en måtte grytidlig opp om morgenen, har jeg stort sett gode minner fra måssåfjella. Det er klart det hadde sin sjarm, og jeg vil nødig ha vært det foruten.

Ho fans alder att...

Av: Marit Hov Folde

Om hundre år er allting glemt, sies det. Heldigvis har våre bygdabøker "Ti vare på" mangt om mennesker som har levd "oppunder fjellbandet". I Haltdalen og Haltdalingen forteller Jens Halstein Nygård om "ei merkelig tildragning i 1789. Beret Jonsdatter Leset, 16 år, kom tvert bort i marka. Det vart leitt etter henne av folk frå heile bygda, men det var nyttelaust. Ho fans alder att", skriver Nygård. Dette diktet er skrevet for å minnes ei ong Haltdalsjente som kom bort, Beret Leset.

Beret Jonsdotter Leset,
kerr vart de tå de?
E ser de førr me i stille stunda
se fin å løslætt me øge blå.
Vasstre me bøtta du ber fra brunna,
å kjolen sletting tå vænnmøl grå.

Beret Jonsdotter Leset,
kerr vart de tå de?
Hør mjuke tonan søm let å lokke.
Du sitt å tenkje i blomsterenga,
blant røe kløver og blåklokke.
De e den vakraste himmelsenga.

Beret Jonsdotter Leset,
kerr vart de tå de?
Såg du alvan ti skoga dansa,
på slette volla me blomsterkransa.
Va de bære nå rart du ansa
me dine vare og fine sansa?

Beret Jonsdotter Leset,
kerr vart de tå de?
Vinden stryk de se lint å mild.
No går de snart mot mørke kveld.
Den gamle elva ho rinn se stilt.
Ved fossen dirre et blad og skjelv.

Beret Jonsdotter Leset,
kerr vart de tå de?
tyst – du fans alder att du.
E undres øm du fekk li
– vart du ti onn i berje tru?
Sitt søm prinsesse te evig ti.

Beret Jonsdotter Leset,
kerr vart de tå de?
Det vart se sorg å se mange tåra.
Du onge jente, skull alder mer
få møte live oppover åra
– å rusle inn gjennom døra heme.

